

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

VĚRA KUNCOVÁ

**Ženy před soudem raného novověku na příkladu města
Chrudimi (v 16. století)**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Pavla Slavičková, Ph.D.

Olomouc 2009

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci napsala sama a uvedla jsem veškerou literaturu a prameny, jež jsem použila.

V Olomouci, dne 13. prosince 2009

.....

Věra Kuncová

OBSAH

I. ÚVOD	4
II. LITERATURA, PRAMENY, POSTUPY.....	6
II.1 LITERATURA.....	6
II.2 PRAMENY	8
II.3 POSTUPY	10
III. SOUDNÍ PŘÍPADY, SPORY	12
III.1 NEJČASTĚJŠÍ PŘÍČINY SPORŮ	12
A) DLUHY, PENÍZE	12
B) ZÁLEŽITOSTI TÝKAJÍCÍ SE DĚDICTVÍ, POZŮSTALOSTI, KŠAFTU	15
C) SPORY O MAJETEK	17
D) NÁŘEK POCTIVOSTI, HANĚNÍ.....	19
1) ZÁLEŽITOST ŽEN	21
2) ZÁLEŽITOST MUŽŮ	24
III.2 PŘÍPADY MÉNĚ ČASTÉ	26
A) ČARODĚJNICTVÍ	26
B) PŘÍPADY SPOJENÉ SE SEXUALITOU – SMILSTVO, CIZOLOŽSTVO, OBTĚŽKÁNÍ	31
C) VRAŽDA.....	36
1) OTRÁVENÍ	36
2) ZABITÍ NOVOROZENCE - INFANTICIDIUM.....	37
IV. V HLAVNÍ ROLI MUŽ.....	40
V. SVĚDECTVÍ.....	44
VI. ZÁVĚR.....	48

VII. PRAMENY A LITERATURA	51
I. PRAMENY	51
II. LITERATURA.....	51
III. OSTATNÍ	55
ANOTACE.....	56
RÉSUMÉ	57

I. ÚVOD

Tématem předkládané bakalářské práce je *Žena před soudem v raném novověku na příkladu města Chrudim*. Milena Lenderová, oceňovaná historička zabývající se ženskou problematikou, v jedné své knize píše „...že téma ženy, je vždy současně tématem muže, že nelze mluvit o ženách, aniž bychom jedním dechem nemluvili o vztahu mezi matkou a dítětem, otcem a dcerou, o vztazích mezi sourozenci.“¹ Citovaná slova se vztahují i k našemu tématu, protože postavení ženy bylo dříve spjato s jejím mužským protějškem, a od toho se mnohdy odvíjely různé pohledy na ni. Přestože tedy do centra našeho pohledu postavíme ženu, abychom mužský protějšek neodsunuli zcela do pozadí, věnujeme mužům alespoň krátkou kapitolu *Muži v hlavní roli*, kde stručně vylíšíme, jaké rozdíly se vyskytovaly ohledně „ženských a mužských sporů“.

Práce vychází zejména ze soudní knihy *Liber Sententiarum – Knihy městských nálezů*. Jedná se o pramen, zaznamenávající agendu chrudimského soudu z let 1546 – 1593. Pro 16. století existuje ještě jedna *Liber Sententiarum*, popisující období od roku 1533 do roku 1545, ale oproti první zmíněné je její rozsah a výpovědní hodnota mnohem menší. Proto jsme se nakonec zaměřili vybraněji, a to časově pouze na druhou polovinu 16. století s tím, že pro menší sdělnost starší knihu vynecháme.

K tomu díky *Právům městských Brikcího z Licka a Právům městských království českého a markrabství moravského* Pavla Kristiána z Koldína, jež se obojí uplatňovala v královském městě Chrudimi, můžeme posoudit, zda-li se v rozebíraných soudních sporech lišila platná legislativa od skutečnosti. Vyvstávají tak důležité otázky: Bylo vše v souladu s normou, nebo zaznamenáváme nějaké odchylky? A jestli ano, v jaké oblasti se s nimi setkáváme?

Co se týká městského práva, často vyhledávaným tématem je oblast hrdelního soudnictví, jehož studium má u nás již dlouhou tradici, kterou můžeme datovat zhruba od první poloviny 19. století. Možná přitahuje pozornost tím, že se jedná o ty nejtěžší provinění, za něž následují velmi tvrdé tresty, nebo že skrývají velké příběhy a bolest a my se tak dozvídáme o výkonu tehdejšího práva a někdy velice krutých trestů za těžké

¹ Cit.: Lenderová, Milena a kol.: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Karolinum, Praha 2002, s. 7.

delikty. Jistým pokrokem pro studium hrdelního soudnictví znamenalo vydávání smolných knih coby nejdůležitějšího pramene v oblasti hrdelního soudnictví. Díky nim si dokážeme představit postih trestní činnosti, zvláště v určitém regionu a městě.²

Naším cílem je poznat ženu raného novověku díky podrobnému prozkoumání soudní knihy, v níž nalezneme stovky sporů, jež nám dokážou objasnit identitu žalujících i obžalovaných, vinných i nevinných. Pokusíme se zjistit, jak často se žena vyskytovala v soudních procesech, v jakých deliktech nejčastěji figurovala, a jak byla v dostupných pramenech prezentována. Zvolili jsme proto postup, na jehož základě se věnujeme jednotlivým deliktům, ve kterých žena vystupovala, a to směrem od početně nejzastoupenějších, jež jsme zařadili do kapitoly *Případy žen jako Nejčastější případy*, až po méně frekventované v podkapitole *Méně časté až ojedinělé případy*. Díky konkrétním případům tak budeme moci poznat, zda se jednalo o ženu křehkou, jež se bála vyslovit, nebo ženu aktivní, která se nerozpakovala zahájit žalobu a postarat sama o sebe. Případně se zajímavou jeví také otázka: Nevystupovala-li žena sama, kdo jí byl v soudních sporech nejčastěji oporou? Mimochodem žena nebyla jen žalobkyní a obžalovanou, mohla se vyskytovat u soudu jako svědek, takže ani tuto problematiku nezapomeneme zmínit.

² srov.: Pánek, Jaroslav: Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. Československý časopis historický, r. 32, 1984, s. 697-701.

II. LITERATURA, PRAMENY, POSTUPY

II.1 LITERATURA

Chceme-li se zabývat tématem spadajícím pod výzkum raně novověkého práva a především problematiku soudnictví 16. století, musíme mít povědomí alespoň o některých zásadních pracích. Do hlavních informačních zdrojů naší práce bezesporu patří články Petra Kreuze *Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbělohorských Čech, K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské, Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon* či jiné práce s podobnými náměty jako např. v literatuře hojně citovaný článek *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách* Jaroslava Pánka.

Samozřejmě, že existuje množství publikací novějších – z jejich autorů zmiňme alespoň Karla Malého a Karolínu Adamovou, kteří stručně a srozumitelně pojednávají o vývoji práva, soudnictví a příbuzných problémech. Vynikají jako čtivá díla, bohužel však pro badatele, specializujícího se na úzce zaměřené téma, jsou jen jakousi doplňkovou literaturou. I ony však navazují na starší literaturu jako třeba Václava Vaněčka, Jana Kaprase aj. - ale naším úkolem není vyjmenovávat, a proto se spokojíme s konstatováním, že existuje celá řada jmen, která nějakým způsobem obohatila znalosti ve zkoumané oblasti. Vedle výše zmíněných publikací není dobré opominout sborníky, ať již regionální či vyloženě sborníky vznikající jako soubor článků na jedno téma jako například *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16. – 18. století*, roku 1991 vydaná *Česká města v 16. – 18. století*, ale i *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*.

Zájem badatelů z oblasti hrdelního soudnictví vzbuzovali ve velké míře čarodějnické procesy a také procesy, jež nabývaly mimořádného politického významu.³ Čarodějnické procesy využijeme jako pojítko k našemu tématu žen. Hony na čarodějnice jsou nepochybně hlavně ženskou doménou, avšak čím dál více vznikají tematicky rozmanitější práce zaměřující se na ženu v dějinách nejen již jako na čarodějnici či pachatelku nějakého deliktu, ale také práce přibližující nám její život,

³ srov.: Pánek, Jaroslav: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*. Československý časopis historický, r. 32, 1984, s. 697-701.

postavení a zvyky. A díky tomu ji můžeme zařadit do kontextu nejen právního, ale také rodinného a společenského soužití a postavení.

Za posledních několik let se literatura neustále obohacuje o další články blízké našemu tématu, zmiňme např. práce Petra Kreuze *Ženy v trestněprávních případech před městským soudem Sterého města Pražského v letech 1548 – 1560*; *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, v němž autor dopřává i ženskému pohlaví dostatečný prostor. Dále, sice časově mimo 16. a 17. století, vyšly články *Manželské spory žen pozdního středověku v protokolech ústředních církevních úřadů v Praze* Boženy Kopiczkové, *Inventář pozůstalosti jako pramen poznání všedního dne ženy v předbělohorském období* Michaely Neudertové, Pavel Král a jeho článek *Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života v raně novověkých pramenech* či práce Daniely Tinkové. V souvislosti s Danielou Tinkovou se dostáváme k nemalému zájmu o „matky vražednice“⁴.

Samozřejmě o ženské problematice vznikají zdařilé sborníky, přibližující nám ženu v minulosti: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, *Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies*; *Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie (sborník příspěvků z IV. Pardubického bienále 27.-28. dubna 2006)*.

⁴ Např. Horská, Pavla: Umělé přerušování těhotenství pohledem historické demografie. In.: *Historická demografie*, r. 27, 2003, s. 225-242. Dále: Pánek, Jaroslav: Zločin „zahubení plodu“ v Maršovicích roku 168. *Český lid*, č. 66, 1979. s. 45-46.; Šubrtová, Alena: Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstátnickému období. In: *Historická demografie*, r. 16, 1991, s. 9-46.

II.2 PRAMENY

Díky zachovalým pramenům k historické kriminalitě v naší zemi, může nás zaskočit jejich množství, bývá relativně jasné zájemcům o danou problematiku, že seznámení se všemi těmito materiály podstatně překračuje badatelské možnosti jednotlivce, studujícího hrdelní zločiny (případně zločiny, týkající se hrdelního soudnictví v určitém roce, či na území několika krajů). Jaroslav Čechura zmíněnou strategii považuje za zcela mylnou, protože takového úkolu by se mohla zhostit jediné skupina historiků, kteří by měli stejný badatelský profil. Za produktivnější řešení pokládá zmenšení měřítka výzkumu a v jeho rámci výběr jednoho či dvou druhů kriminality. Regionálně vymezené práce, věnující se kriminalitě v raném novověku, jsou nezbytné.

Hlavním pramenem pro naši práci se tak stala *Kniha městských nálezů - Liber Sententiarum*, mapující období Chrudimi let 1546 -1593. Co se týče teoretické oblasti městského práva, využili jsme informací, jež nám poskytují tištěné prameny: *Práva městská Bricího z Licka* v úpravě od Josefa a Hermenegilda Jirečka a *Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou* Pavla Kristiána z Koldína.

Abychom blíže poznali náš pramen, měli bychom si nejprve vysvětlit některé okolnosti ohledně raně novověkých procesů u městského soudu. Existovaly dva typy procesů – inkviziční a soukromoprávní. Inkviziční řízení se zabývalo výhradně případy trestněprávními a klíčovým pramenem pro jejich studium představuje smolná kniha a další obsahově blízké písemnosti, jako jsou například smolné spisy. Výhradně zde byly probírány závažné trestně právní případy.⁵ I když jsou smolné knihy zřejmě ideálním pramenem k poznání hrdelních procesů, v Chrudimi - ač v královském starém městě - takovou nenalezneme. O tomto problému se vyjadřuje Renáta Růžičková, když zmiňuje, že se „pro královské město Chrudim nedochovala smolná kniha v pravém slova smyslu, stoupá tak význam ostatních městských knih s trestně právní tematikou knihových vkladů.“⁶

⁵ Srov.: Kreuz, Petr: Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbělohorských Čech. In.: Seminář a jeho hosté II: sborník příspěvků k nedožitým 70. Narozeninám Doc. PhDr. Rostislava Novotného (Documenta Pragensia 23), r. 23, 2004, s. 130-136.

⁶ Cit.: Růžičková, Renata: Tzv. Liber Sententiarum ab anno 1555. Edice pramene. Státní okresní archiv v Chrudimi ve spolupráci s Okresním úřadem Chrudim, Chrudim 1996, s. 4.

V druhém typu procesu - soukromoprávním byly projednávány hlavně civilněprávní spory, týkající se zejména majetkových pří, ale také případy trestněprávní. U městských soudů byly stěžejním pramenem pro poznání případů, které byly projednávány v civilních procesech, soudní knihy. Nejčastěji bývají označovány jako *Knihy nálezů*, tak jako v našem případě. Jejich výpovědní hodnota tkví v údajích o sporných stranách, o stručném obsahu žaloby a přelíčení a v zaznamenávání rozsudků.⁷

Po ukončení drobného, kterému jsme podrobili *Liber Sententiarum*, jsme zjistili, že *Knihy městských nálezů* města Chrudimi se neskládá jen z civilně právních sporů, jež sice čítají většinu případů, ale také z případů trestněprávních. Rozdíl mezi těmito spory „vězí“ například ve způsobu vzniku případu. Civilní případy nebyly většinou zahajovány z veřejné iniciativy, protože musel existovat někdo, kdo je formou obeslání zahájil. Dalším typickým znakem bylo rovnoprávné postavení vystupujících stran před soudem. K nalezení pravdy byly používány důkazní prostředky racionální povahy jako např. svědectví a listinné důkazy. Existoval zde však i iracionální důkaz – přísaha. Ta fungovala v civilněprávních případech jen jako dodatečný důkaz, kdy už byla projevem částečné nouze nastalé z nedostatku důkazů. Naproti tomu trestněprávní nálezy u městských soudů, tvořící menšinu, podle výzkumů naznačují, že delikty, které byly v této „kategorii“ projednávány, se týkají nejvíce přečinu proti zdraví a životu nebo cti a podřadnější postavení za nimi zastávají delikty majetkové. Rozsudky trestněprávních případů v civilních procesech městských soudů obsahují sdělení o vině či nevině, výjimečně o uvěznění a trestu. Zavedená praxe v těžších deliktech posílala provinilce k útrpnému právu, kde byli vystaveni mučení, typickému znaku inkvizičních procesů. O útrpném právu se sice ve zkoumaném prameni mnoho nedozvídáme, avšak jsme vděční i za nepatrné zmínky, které by nám pomohly alespoň trochu přiblížit torturu v daném městě, jakožto prostředek k vynucení přiznání. Tyto informace částečně nahrazují absenci smolné knihy, protože s některými případy hrdelního soudnictví přicházíme do kontaktu i v této *Knize městských nálezů*.⁸

⁷ Srov.: Kreuz, Petr: Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbělohorských Čech. In.: Seminář a jeho hosté II: sborník příspěvků k nedožitým 70. narozeninám Doc. PhDr. Rostislava Novotného (Documenta Pragensia 23), r. 23, 2004, s. 129-130.

⁸ Srov.: Kreuz, Petr: K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. In: Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století. Pardubice 1996, s. 63-100.

II.3 POSTUPY

Nyní se věnujme existenci civilněprávních i trestněprávních procesů zapsaných neodděleně v *Liber Sententiarum*, což není záležitost ojedinělá, jak poznáme i ze slov Petra Kreuze, který nám jako řešení k usnadnění bádání radí užít tzv. „*první a druhou selekci*“⁹. Sám přiznává, že první selekce přináší mnohá úskalí, protože není jednoduché vždy správně odlišit spor trestněprávní od toho, který už trestněprávní není. Druhou selekci míní vyřadit ty případy, ve kterých nebyla rozsudkem konstatována vina, což je rada hlavně pro ty, kteří chtějí zhodnotit kriminalitu, jež byla spáchána a soudně postížena a nikoli se zabývat trestněprávní agendou. Případy civilněprávní a trestněprávní jsme se v naší práci nakonec rozhodli nerozdělovat, protože tento postup přináší různá úskalí a mohli bychom se vystavit chybě.¹⁰

I když považujeme výše zmíněné rady o vynechání sporů, které dopadly prohlášením o nevině obžalovaných či, ty, u nichž mohl soud žalobu zrušit, nebo i další, jejichž rozsudek neobsahoval rozhodnutí o nevině či vině za podmíněné, řídit se jimi nebudeme. Ponecháme na poli našeho bádání všechny příklady, ne snad ze záliby v akumulaci případů, ale proto, abychom neztratili kousek výpovědní hodnoty o mentalitě tehdejších lidí. Často se opakující žaloby mohou působit jako projev haštřivosti (a v některých případech máme důvod si myslet, že jimi i jsou) a leckdy nám snaha pohnat druhého k soudu připadá až nesmyslná, ale zamyslíme-li se nad tímto problémem trochu více, usoudíme, že lidé jen chtěli ochránit svůj majetek, čest a rodinu. Stejně jako dnes.

V dřívější době navíc platilo, že pokud na Vás někdo dříve „houkl“ nemravné slovo a vy jste nereagovali, mohlo to být spíše ke škodě než k užitku. A právo sice umožňovalo, aby měla žena nějaké zaopatření – věno, dědictví apod., ale nebylo to samozřejmé. Každá žena nemusela mít věno, manžela, který by jí zajistil a tím pádem ani dědictví, pro jehož průběh byly v dané době vypracovány podrobné postupy (ad. Brikcí z Licka, Pavel Kristián z Koldína). Aby se tak člověk vyhnul bídě, musel mít někdy „ostré lokty“. Protože zájemců o dědictví po smrti blízkého se mohlo objevit

⁹ Kreuz, Petr: Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbělohorských Čech. In.: Seminář a jeho hosté II: sborník příspěvků k nedožitým 70. Narozeninám Doc. PhDr. Rostislava Novotného (Documenta Pragensia 23), r. 23, 2004, s. 138-139

¹⁰ Srov.: Tamtéž, s. 138-140.

až nebezpečně mnoho a pokud člověk nechtěl dopadnout jako žebrák „musel se ohánět“. Naproti tomu se ale můžeme setkat s případy, jejichž účastníci – či účastnice se několikanásobně opakují, až soudní pře působí téměř jako zvrácený druh zábavy či výplně volného času, ale každá mince má dvě strany.

Je důležité zmínit, že v českém prostředí se postupně prosadily dva přístupy ke klasifikaci deliktů, jeden zaujímá Jaroslav Pánek, jež vytvořil obecně historickou klasifikaci, kterou přejímá i Jaroslav Čechura a druhá, jejímž autorem je Karel Malý blíží se právněhistorickému pojetí a typologii.¹¹ Metodu Jaroslava Pánka však napadá Petr Kreuz. Nelíbí se mu Pánkovo vymezení tří základních pramenů pro práci k dějinám hrdelního soudnictví, a to smolných knih, smolných spisů a záznamů v ortelních manuálech u apelačního soudu, protože tuto metodickou zásadu promítl i na metodiku studia dějin hrdelního soudnictví měst doby pohusitské a předbělohorské. Jaroslav Pánek tak zařadil pod hrdelní soudnictví veškeré soudy projednávající trestní případy. Došlo tak vlastně k obsahovému ztotožnění pojmu hrdelního soudnictví s veškerým trestním soudnictvím.¹² Petr Kreuz v článku *Hrdelní soudnictví města Nymburk v době předbělohorské a jeho výkon* použil na rozdělení hrdelních provinění klasifikaci deliktů Karla Malého jako například *Delikty proti ideologickým základům feudálního státu, státnímu zřízení a jeho představitelům* nebo *Delikty proti feudálnímu vlastnictví* a další.

Pohrávali jsme si s myšlenkou, že bychom mohli případy hrdelního soudnictví vyčlenit z celkového množství případů a rozdělit je na jednotlivé typy. Avšak oproti Petrovi Kreuzovi, který se věnoval hrdelnímu soudnictví v Nymburku, my v Chrudimi nedisponujeme prameny, které měl k dispozici on. A případy hrdelního soudnictví by byly v našem případě početně velmi slabé, proto by bylo zbytečné na ně aplikovat klasifikaci, kterou se Petr Kreuz inspiroval od Karla Malého. Nakonec jsme zvolili „postup kvantity“, budeme tedy sestupně charakterizovat delikty od nejčastějších případů, kde působili ženy jako žalobkyně, obžalované, případně byly u soudu někým zastoupeny, až po ty nejméně běžné. Toto uspořádání by mělo působit přehledně.

¹¹ Čechura, Jaroslav: *Kriminalita a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650-1770*. Argo, Praha 2008, s. 18-19.

¹² Srov.: Kreuz, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století*. Pardubice 1996, s. 65-66..

III. SOUDNÍ PŘÍPADY, SPORY

Liber Sententiarum není jen kniha plná zápisů soudních případů, které písaři svědomitě zapisovali. V daném období 1546 až 1593 *Liber Sententiarum* registrují písaři skoro 1200 případů mužů a žen. Jsou to lidé nejen z města Chrudimi a jeho okolí, ale můžeme zde nalézt i jedince z větších dálek jako například z Hradce nad Labem, Starého Města pražského a mnoha jiných míst. Pokud z celkového množství při vybereme pouze ty, v nichž se objevila osoba ženského pohlaví buď jako žalobkyně, obviněná nebo mužem u soudu zastoupená, počet se sníží na necelých 500. Což znamená mírně nad 40 %.

III.1 NEJČASTĚJŠÍ PŘÍČINY SPORŮ

A) DLUHY, PENÍZE

Dluhy a peníze jsou nejčastější příčinou sporů. V celkové části, týkající se žen, zaujímají skoro pětinu pří. Většinou se jednalo o půjčku, peníze jako objekt dědického řízení nebo spory o škody¹³. V některých případech je velmi těžké jednostranně rozhodnout, zda by se spor o peníze zařadili do sporů o kšaft nebo ne. Nicméně ve většině případů, týkajících se dědické otázky jsme předměty sporů kšaftu zařadili pod ni. Mohlo se jednat o určitou sumu peněz, majetek - např. svršky, ale nejčastěji o statek¹⁴.

Karel Malý píše, že v 16. století se v českém šlechtickém prostředí setkáváme s poměry, kdy šlechtic platil své dluhy, ale pouze byl-li k tomu donucen, např. když na něj někdo podal žalobu.¹⁵ Bohužel tuto situaci nemůžeme v našem případě posoudit, ale myslíme si, že i v nešlechtickém prostředí tomu nebylo jinak. Setkáváme se s velkým množstvím případů, jež začínali žalobou ti, kteří chtěli své peníze zpět. Často docházelo k situacím, kdy zemřel manžel a zanechal ženu samotnou,

¹³ Může se jednat např. o poškození mantlíku nebo i škoda vzniklá hnaním dobytka přes obilí atd.

¹⁴ Viz. Záležitosti týkající se dědictví, pozůstalosti a kšaftu

¹⁵ Srov.: Malý, Karel: České právo v minulosti. Orac, Praha, 1995, s. 101.

načež se objevili u jejích dveří lidé, kteří si „vzpomněli“, že jim muž byl něco dlužen. Někdy měla dotyčná(y) štěstí a navrhovatel svou žalobu nedokázal.

Většinou měl problémy ten, kdo obýval statek, protože platilo nalezené „heslo“, který si připsal písař občas k případu: „*Kdo v statku sedí, dluhy plat.*“¹⁶ Proto např. nebyla povinna žalobou v roce 1574 Anna Holubiková, protože nebyla po manželovi držitelkou statku.¹⁷ Nebo mohla nastat obrácená situace, kdy po smrti muže se snažila žena získat zpět peníze, které on za svého života někomu poskytl. Jako u případu Kateřiny Brzobohaté, která žalovala Pavla Vokála. Ten se v odpovědi na žalobu přiznal, že peníze přijal, ale nepodařilo se mu dostatečně prokázat, že by za života jejího manžele dluh splatil. Mohl však své tvrzení potvrdit přísahou.¹⁸ Petr Kreuz píše o přísaze jako o iracionálním důkazu, který byl v civilněprávních případech používán jen jako dodatečný důkaz používaný při důkazní nouzi, a v trestněprávních případech, když žalovaná byla osoba podezřelá důvodně z trestného činu, ale ne natolik, aby ji postihl torturou.¹⁹ V těchto případech nebyla přísaha ničím neobvyklým, jenom v případech týkajících se dlužních záležitostí ji nalezneme alespoň devětkrát, a to nepočítáme celou knihu.

Samozřejmě, že docházelo i k vyhocení stavu, kdy došlo až na vězení. Podíváme-li se do tehdejší praxe, vykytovala se řada možností, jak si vynutit vrácení peněz. Existovalo ručení za závazky, jehož nejběžnější formou bylo ručení osobní svobodou (bylo to dlužnické vězení nebo ležení). Dalším způsobem bylo ručení majetkem – ten se dával jako zástava. Ručilo se také ctí nebo rukojemstvím, kdy byl dlužník zastupován věřiteli. My se setkáváme hlavně s rukojmími, odebráním majetku, ale i s vězením. Případně s jejich kombinací, jako např. ve při z roku 1563, kdy proti jednomu muži Jiřímu Kačkovi vystupovala hned celá skupina věřitelů, čítající šest osob, mezi nimi i jednu ženu. Protože kvůli jejich pohledávkám už ve vězení pobýval, nyní chtěli, aby byl svolán znovu k právu, a snažili se situaci dále nějak řešit. Objevují se zde i jeho rukojmí a nakonec případ končí zástavou. „*Však Jiřík Kačka bude povinen všecko své jmění, které má na svršcích a nábytcích, buď na penězích hotových, klenotech, aneb*

¹⁶ Státní okresní archiv Chrudim (SOkA Chrudim), fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹⁷ Srov.: Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Srov.: Kreuz, Petr: K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. In: Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století. Pardubice 1996, s. 76-77.

na čemkoliv jiném ku právu složiti, a že více nic nemá, neukryl a nezapltil přísahou stvrđiti podle práva.“²⁰

Že rukojemství byl běžný a obyčejný způsob ručení, dosvědčuje i kniha *Liber Sententiarum*. Pokud prohledáme pečlivě celou knihu, zjistíme, že se rukojmími jenom „hemží“. Rukojemství spočívalo v tom, že v případě ručení pohledávek, ručila jiná osoba. Nejprve na prvním místě a později jako náhradní dlužník. Se smrtí rukojmího zanikala i jeho povinnost vůči věřitelům, ti se pak hojili přímo na dlužníkovi. Rukojmím se nemohl stát každý. Tento závazek byl zakázán kněžím, vojákům, nedospělým a neusedlým lidem, tedy těm, co nedisponovali žádnou nemovitostí. Co se týče žen, Karel Malý říká, že ani ony nesměly ručit, výjimku tvořily pouze manželky, které směly ručit za své manžele.²¹ Setkali jsme se však se zajímavým případem, který se odehrál roku 1573. V něm žalují Adam a Markéta Pilařka, jeho tchýně, Annu Laukovou. Anna je totiž označila Tymoteovi Laukovi kvůli dluhu pro Jana Zmrzla jako jeho rukojmí s tím, že jim žádné těžkosti zmíněné rukojemství nepřinese, a to podložila jedním svědkem. Chtěl-li se takového závazku zbavit, protože podle jednoho svědka jsou toho rukojemství povinni, musí o tom, že je k tomu Anna přivedla, spravit přísahou. Podle Karla Malého by vypadal tento případ zřejmě protiprávně, když víme, že byla tchýně Markéta označena za rukojmí a nešlo o manželku. Nicméně, podíváme-li se přímo do Koldínových *Práv městských* nastává změna, protože o tom, že ručit mohou pouze manželky, zde není zmínka, spíše naopak: „*Než, chtějí-li ženy dobrovolně a beze všeho přinucení za své muže aneb za jiné rukojmí bývati, toho se jim propůjčuje, a constitutio Vellejanská jim neprospěje.*“²² Což nás přivádí do zcela jiné situace.

Nemuselo se však při dluhu jednat jenom o vztah mezi cizími lidmi. To dokládá i případ dcery, která zažalovala pro dluh dokonce svou matku. Dcera kupovala omastek od lidí a chtěla dokázat, že jí ho matka vzala a je jí povinna dluhem, to však nedokázala a matka nic platit nemusela.²³

²⁰ SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, *Liber sententiarum* (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

²¹ Srov.: Malý, Karel: *České právo v minulosti*. Orac, Praha, 1995, s. 101.

²² Cit.: Kristián z Koldína, Pavel: *Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou*. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 251

²³ srov.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, *Liber sententiarum* (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

Nezřídkou se také stávalo, že sice jedna strana obvinila druhou, ale neprovedla správně obvinění, nebo jej nemohla dokázat, takže buď se žaloba „zdvíhala“ nebo ji druhá strana prostě nebyla povinna. Výše dluhů byly rozdílné, dozvěděli jsme se tak o různých sumách, ať v kopách míšeňských či groších, nebo jsme zaznamenaly pouze dluh bez jakékoliv podrobnosti. Nicméně oblast řešení peněžních pohledávek byla dosti živá, protože na dluhy se špatně zapomínalo.

B) ZÁLEŽITOSTI TÝKAJÍCÍ SE DĚDICTVÍ, POZŮSTALOSTI, KŠAFTU

Záležitost peněz je na pomyslném vrcholu příčiny konfliktů, nicméně druhé nejčastější „jablko sváru“, které prvním silně konkuruje, je právě oblast dědictví a věcí s ním spojených. Z toho vyplývá, že největší roli hrály peníze a majetek. O tom, že otázka dědictví, závěti a věcí s nimi souvisejících byla skutečně důležitá, svědčí i její právní zpracování. Městské právo v otázce dědického řízení bylo podrobně upraveno. Díky vlivu římského práva na tuto oblast došlo k upevnění přesných pravidel o formě závěti, o dědění, okolnostech, které ho vylučovaly, a zásadách dědické posloupnosti.²⁴

„Kšaft jest poslední vůle lidské spravedlivé uložení a nařízení. Aneb jest jistý konečný a poslední úmysl o tom, cožby aneb jakby kdo chtěl co po své smrti své míti, aby to tak a nejinak zachováno bylo, a vůle jeho poslední k změně aby nepřicházela, než v své celosti zůstala.“²⁵ Takto definuje kšaft Kristián z Koldína, a kdybychom citovaly vše, co se vztahuje k této otázce z Koldínových *Práv městských*, jistě bychom brzy přesáhli stanovený rozsah práce. To jen naznačuje, jak podrobně byla oblast dědictví zpracována, a můžeme tak posoudit i její důležitost. Jen zběžně uvedeme na ukázkou některé kapitoly, které Kristián z Koldína vytvořil, výběrem např. *O kšaftích a o poslední vůli lidí z tohoto světa sešlých*.²⁶, *O odpořích kšaftův*.²⁷, *O nápadích bez kšaftu z tohoto světa sešlých*.²⁸, *O podílech dědictví a statkův*.²⁹ a mohli bychom pokračovat dále.

Předmětem sporu, pakliže to nebyl rovnou kšaft, jeho napadení, náрек, stvrzení a další možnosti, byly věci odkázané řádným nebo neprovedeným kšaftem. Počet těchto

²⁴ Srov.: Malý, Karel – Sivák, Florian: Dějiny státu a práva v Československu do roku 1918, s. 214.

²⁵ Cit.: Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 129- 130.

²⁶ Tamtéž, s. 129- 158.

²⁷ Tamtéž, s. 158-164

²⁸ Tamtéž, s. 170- 177.

²⁹ Tamtéž, s. 196-198.

případů se zvyšuje na úkor sporů o majetek. Někdy není snadné rozhodnout, co patří k dědickým záležitostem a co ke sporům majetkovým, ale většinou první „vyhrává“. Jednalo se hlavně o statek a inventář (nábytek, oblečení). Zde docházelo k největším rodinným konfliktům. Pokud v některých případech stojí proti sobě příslušníci rodiny, v případě dědictví to platí více než „dvojnásob“, protože tento typ případů, se týkal rodinných příslušníků ve velké míře. Typické pro tento druh sporu je navíc zastupování žen muži. Většinou na místě žen vystupovali manželé, jejichž „drahé polovičky“ byly v mnoha případech dcerami pozůstalých. Nicméně vyskytuje se i několik případů, kdy zastupuje bratr svou matku či sestru. Příznačné, ale nikterak překvapivé také bylo, že z celkového množství mělo mnoho osob ženského pohlaví status vdovy, řečeno tehdejším jazykem „*pozůstalá vdova, pozůstalá manželka, manželka někdy jeho*“³⁰. Někdy se sešli proti sobě strany, jejichž vztahy mezi sebou byly spleť, a nebylo opravdu moc jednoduché se dovtípit, kdo zaujímá jaké postavení.

Ne vždy bylo snadné určit, zda se jedná o vlastní či nevlastní příbuzné. Co se týká jednotlivých aktérů, často vystupují sourozenci společně (např. proti nevlastní matce, otčímovi, ale i proti jinému sourozenci). Nežádka jsou na jedné straně bratr a sestra, naproti tomu však existují situace, kdy sourozenci vystupují proti sobě. Jen těžko lze stanovit šablonu, nebudeme se o ni ani pokoušet, protože strany sestávající se z příslušníků rodin, vystupující spolu či proti sobě, jsou značně rozmanité. Ale samozřejmě, že se nejedná jen o příslušníky z okruhu blízkých či vzdálených příbuzných, objevují se zde i lidé spolu pokrevně nesvázaní. Kombinací existuje celá řada a nejednou se žaloby a ti samí aktéři opakují. Někdy mohla nastat neočekávaná a kuriózní situace, např. jako roku 1575, kdy proti sobě vystupují Václav Štěrba a Mathauš Mlynář na místě své manželky Kateřiny, vlastní dcery nebožtíka Jakuba Štěrby, kdy se díky svědkům přijde na to, že se nejedná o dceru muže, za kterou byla považována. A sám písař poté přiznává, že „*v té výmince znamenitý omyl se stal*“³¹.

Že však nemusí být dědický spor záležitostí pouze soukromých osob, o tom vypovídají hned tři případy, kdy druhou stranu tvoří rychtář. Zmíňme alespoň jeden. Byl to případ, kdy rada města Chrudimi vyslechla žádost Kateřiny Pavelkové z Mikulovic a odpor rychtáře Tobiáše Kochánka. Jednalo se o to, že se Kateřina hned

³⁰ SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

³¹ Tamtéž.

po smrti svého muže starala o dceru a „bez újmy spravedlivosti její chovala a až do smrti opatrovala a potom k hrobu (mrtvou) vypravila a vyprovodila, čemuž jest Pan Tobiáš neodepřel. Z těch příčin dává se Kateřině proti panu Tobiášovi za právo tak, že ta spravedlnost dotčené Anny jí Kateřině jako vlastní matce náleží podle práva.“³²

Dědické řízení bylo důležitou součástí života tehdejších lidí. Lidé si uvědomovali závažnost pozůstalosti a snažili se podle toho zařídit. A ženy, které nebyly žádným způsobem výdělečně činné, si tento fakt musely uvědomovat o to více. Věděly, jaké nebezpečí jim hrozí, věno nebylo vždy záchranou, obzvlášť když se přidaly ještě dluhy.

C) SPORY O MAJETEK

Materiální zabezpečení, jak po stránce majtkové, tak i peněžní, bylo ve zkoumané době, stejně jako dnes, pro člověka nezanedbatelným důvodem ke spokojenosti. Zadlužení domácnosti však bylo zřejmě běžnou záležitostí,³³ což dokládají časté spory o peníze a dluhy. Měli bychom si také uvědomit fakt, že před chrudimským soudem se míhaly postavy z různého prostředí: Jednalo se o poddané, měšťany i urozený lid. Míra hodnoty peněz a věcí nebyla brána všemi stejně. Co šlechtic dokázal třeba odpustit³⁴, měšťan by se zdráhal.

Zřejmě nejčastější příčinou sporu majtkového rázu byl statek a věci s ním spojené, ale tato problematika byla většinou úzce propojena i s dědickým řízením a pozůstalostí, proto sem většina případů ohledně statku nebyla zařazena. Na druhou stranu do této oblasti nebyly zahrnuty vyloženě jenom spory o určité hmotné vlastnictví, ale např. i prodej či zápis statku, vinice apod. Jinak byly předmětem sváru rozličné věci od prstenů, pláště, koflíku, plátna, „sladoví“, až po pozemek – zahradu, louku, ..

Zajímavé se jeví, že právě v majtkových sporech se setkáme, i když minimálně, s ženami, které zastupují muže. Je to skutečně neobvyklá záležitost mezi všemi případy

³² SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

³³ Srov.: van Dülmen, Richard: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.století). Díl 1: Dům a jeho lidé. Argo, Praha 1999, s. 182.

³⁴ Viz. Případ z roku 1584 mezi vdovou Annou Sobotkovou a Janem Němcův s Annou Polkou týkající se dědické záležitosti. Z okolností vyplývá, že manžel Anny dlužil peníze pánu Janu Hůlkovi z Počernic a na Počernicích, díky čemuž došlo k zavázání statku...Pan Jan Hůlka část dluhu Anně odpustil. (Srov.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.)

a spočítali bychom je na prstech jedné ruky. Pro ilustraci uvedeme dva případy, které se postavením ženy a muže, coby zastupovaného, zcela odlišovaly. První se udál roku 1575, kdy vystupovala kvůli koflíku Kateřina Kovářka na místě svého bratra Jana proti Žoffii Jitčinské.³⁵ Hned o rok později se postavila za svého poddaného sirotka Petra Zdíchala urozená paní Alžběta Nekolovská ze Sendračic a na Rohozném. Chtěla prokázat, že řezník Jan Janoušek vzal Petrovi čtyři sáhy dřeva, což se jí nepovedlo a on jí nebyl tedy žalobou povinen³⁶.

Někdy mají podobné spory až charakter krádeže, jako když sestra žalovala dvakrát svého bratra, protože jí vzal ze dvora kance nebo např. případ Salomeny a Marušky o mantlíky: *„...přiznala, že jest dva mantlíky tu při tom veselí z bidla sňala a jeden dceři své davši, o druhém žě jest jej jedné sousedě dala...“*³⁷ V takových případech se musely věci navrátit, anebo se s protichůdnou stranou „*smluvit*“. Problém se mohl vyskytnout, když někdo uschoval věci u jiné osoby a zvolil tuto alternativu v domnění, že situace bude snazší. Naopak se situace mohla jenom zkomplikovat a nastaly problémy s jejich vydáním.

Neobvykle mezi ostatními spory vyhlíží případ Marty Třískové a Kateřiny Metelkové. V něm se nachází tři žaloby, což je zvláštní hlavně s přihlédnutím ke sporu, který se stal v roce 1568 mezi Annou Voštěpačskou a Janem Zábulou. Obviněný Zábula nemusel na Anninu žalobu odpovídat, protože *„dvojí věc rozdílno a sebe se nedotýkající v jedné žalobě pod jedním obeláním položivši se dopustila“*³⁸. U Metelkové a Třískové v roce 1555 se tedy jedná hned o tři žaloby. V první se žalovalo o plátno, které dala Marta Kateřině v úschovu a ona jí ho nevrátila, v druhé o placení peněz a v třetí o sýr a máslo. Výsledkem bylo, že první žalobou obžalovaná nebyla povinna, dluhem jí také povinna nebyla a ve třetí musela pořádně provést žalobu nebo situaci spravit přísahou. Jedná se však o platný případ, v němž jsou realizovány tři požadavky.³⁹

Žena ve zkoumaných případech nevystupuje jenom sama za sebe, setkali jsme se s několika případy právě v rovině majetkové a dědické, kdy žena zastupuje i své děti,

³⁵ Srov.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

³⁶ Srov.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Srov.: Tamtéž.

většinou „*let nemajících*“. Na druhou stranu vynikají konflikty, kdy se žena soudí s dětmi, většinou nevlastními, po zemřelém muži nebo často s poručníky, hájícími jejich zájmy. S těmito případy se shledáváme ve větší míře ve sporech o kšaft, které přecházejí podstatně do majetkové oblasti. O tom, že byly tyto spory problematické, svědčí i případ mezi Dorotou Pavlovou a Janem Trubačem. Snažili se v několika sporech vyřešit dědickou záležitost ohledně statku. Anna dokonce popírala, že by byl Matouš synem jejího zesnulého manžela. A podle písařova hesla, které si připsal k případu: „*Kdo podle práva nic nedokáže, nic nebere a neobdrží.*“⁴⁰ Matouš také dopadl, protože se mu jeho vztah k otci nepodařilo dokázat.

Možná, že oproti již zmíněným sporům typově odlišným podle příčiny vzniku, nejsou majetkové spory tak početné, nicméně i oni zastávají důležité místo v projednávaných případech. Jejich menší množství je spíše dáno tematickou propleteností případů, kdy, jak již jsme dříve podotkli, se dědické záležitosti s majetkovými velmi prolínaly, a statek byl navíc v raně novověké společnosti skutečně drahocennou záležitostí.

D) NÁŘEK POCTIVOSTI, HANĚNÍ

I dnes je pro muže a ženy záležitost pověsti důležitou a opečovávanou stránkou jejich života. Ještě silněji však byly vnímány tyto aspekty života v minulosti. Období raného novověku bylo velice citlivé, co se týká poslechu jakéhokoliv nářku či hanění. Možná, že majetek a peníze zabezpečovaly materiálně člověka, co ho však dokázalo zabezpečit duševně, když nepočítáme jeho zbožnost a víru? Čest, osobní bezúhonnost a pověst bez poskvrny – předpoklady pro úspěch v práci, vztahy se sousedy, sňatkovou politiku, získání úřadu. Kdo chtěl vést spořádaný život, musel tak respektovat otázku cti. Čest byla zranitelná, proto ji musel člověk „ochraňovat“ a strážít, nejen jako „kus sám sebe“ v otázce osobní cti, ale musel dávat pozor i na kolektivní čest své skupiny, do které patřil. Škodlivé následky špatné pověsti, umocňovala ještě role pomluv a klepů, které hrály ve stavovské společnosti důležitou roli. Nevěnovat pozornost klepům, to si nikdo nedovolil. Klepy představovaly důležité informace ať již o osobách,

⁴⁰ SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

či o událostech - mohly postavení jedince či skupiny ohrozit, ale také posílit. Nutná byla bdělost a znalost, s kým si člověk může dovolit spor a s kým nikoli. Pro velký význam cti pro raný novověk mluví vysoký počet sporů o nářek nebo zhanění.⁴¹

Domníváme se, že právě tento druh sporů patří mezi případy s největší výpovědní hodnotou, co se týče charakteru a mentality tehdejších lidí, proto mu ponecháme v naší práci dostatek prostoru. I když jsme se zatím soustředili výhradně na ženy, v této kapitole uděláme výjimku. Pokusíme se porovnat případy, týkající se čistě nářku mezi muži a nářků, jejichž spory jsou tvořeny mužským i ženským protějškem nebo v několika případech pouze protějšky ženskými, a závěrem porovnat rozdíl.

Z celkového počtu skoro 1200 případů, které čítá chrudimská *Liber Sententiarum* se jedná o 99 případů mužů i žen. 56 případů je tvořeno čistě jenom muži. V dalších 43 případech se již vyskytuje žena.

Pro přehlednost:

99 případů – celkový počet nářků a hanění

- 56 případů - muž(i) proti muži (MXM)
- 43 případů - v roli žalobce či obžalované ženy, z nich:
 - 21 případů – žena proti muži nebo naopak (MXŽ, ŽXM)
 - 12 případů – žena proti ženě (ŽXŽ)
 - 5 případů – vystupuje společně se ženou muž, ve všech případech je to její manžel
 - 5 případů – muž zastupuje ženu (4krát manžel na místě manželky, jednou pán na místě poddané)

I když jsme snad problém nářků poctivosti již trochu nastínili, jistě neuškodí uvést, jak je definuje tehdejší právo. Vypůjčíme si nářku od Kristiána z Koldína: „*Řečí aneb slovy tehdáž se lidem od lidí ublížení děje, když jeden druhému nařká, haní, potupuje, jemu a jeho rodičům jeho umrlým na cti a poctivosti utrhá.*“⁴² „*Nářek nic jiného není, než škodlivé uražení a jako nějaké peské a jedovaté uštknutí, ublížení,*

⁴¹ Srov.: van Dülmen, Richard: *Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích*. DOKOŘÁN, Havlíčkův Brod 2003, s. 7-9.

⁴² Cit.: Kristián z Koldína, Pavel: *Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jejich summou*. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 360.

vyprázdnění aneb zlehčení jména aneb dobré pověsti.“⁴³ Nářek se může dít v přítomnosti i nepřítomnosti postižené osoby.⁴⁴

Dále se Koldín vyjadřuje o hanění: „*Co se za nářek počteno býti má, ze jména napřed vysloveno jest. Mimo a veyše nad ta slova jakými by koli řečmi aneb slovy jeden druhému ubližoval, jej haněl, dotýkal, potupně k němu aneb o něm mluvil, jméno a pověst jeho dobrau vyprazdňoval, jej aneb rodiče jeho z tohoto světa již sešlé tupil a zlehčoval: to všecko za hanění počteno býti má.*“⁴⁵ V praxi, kde se s termínem „hanění“ setkáváme mnohem méně než s nářkem, hlavně v podobě „slova hanlivá“, kdy přesněji neurčíme konkrétní nadávku či bližší průběh sporu, nezaznamenáváme, že by se od nářku výrazně lišil.

1) ZÁLEŽITOST ŽEN

Nejčastějším důvodem pro položení žaloby byly „nenáležitá slova“, jinak řečeno také „hanebné řeči“ či „nestatečné mluvení“. Na ukázkou zařadíme např. spor s Barborou Postřihačkou a Kateřinou, manželkou Václava Špačka: „*Poněvadž jest se to z svědkův od obojí strany vedených vyhledalo a našlo, žie(ě) sau svrchu psané Barbora a Kateřina nenáležitě a nekřesťansky k sobě chovaly a se z obojí strany řečmi nestatečnými haněly, však že ty řeči žádné podstaty v sobě nemají, z těch příčin to jich nestatečné a nedůvodné mluvení a řeči ženské všetečné se zdvíhají a v nic obrací a jim ani dítkám jich na ublížení poctivosti nejsau a býti nemají nyní i na časy budoucí věčné.*“⁴⁶ Co z něj můžeme rozeznat, kromě zcela jasné příčiny sporu? Můžeme si uvědomit, že byli vítáni svědci, díky nimž se soud pokusil zrekonstruovat celý incident. Většinou probíhala urážka na veřejnosti, protože tak lépe vyniklo znevážení. Proto se domníváme, že sehnat svědky nebylo až tak těžké. Dějištěm byly hlavně ulice či hostince, my se setkáváme mimo jiné i s trhem, ale i soukromými obydlími, které už byly méně častým místem pro vznik konfliktu. Dále si můžeme všimnout

⁴³ Cit.: Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 360.

⁴⁴ Srov.: Tamtéž, s. 360.

⁴⁵ Cit.: Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 368.

⁴⁶ SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Knihy městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

důležitých slov, nezbytných pro formu sporu, a to potvrzení, že nedošlo k újmě poctivost, přičemž se někdy přidává jako v citovaném případě ještě dodatek na děti nebo jiné příslušníky rodiny.⁴⁷

Většinou se musíme spokojit s „*nenáležitými slovy*“, ale sem tam zaznamenáme i několik hanebných výrazů. Určitá obhroublost a jadrnost vyjadřování odpovídala nešetřivosti či možná až trochu sprostotě tehdejších forem společenského styku. Narážíme na slova jako „*zloděj, lotr, kurva rybníkářská, katovský oharek,...*“⁴⁸. Slovo „*zloděj*“, které patřilo obecně k nejčastějším nadávkám doby, v sobě zahrnovalo nařčení z podvodu, lži, zrady, a člověka takto nazvaného posunovalo do blízkosti lidí, kteří byli stíháni hrdelním právem a tedy vyřazeni z křesťanské počestné společnosti. „*Katovský oharek*“ působil také velice špatně. Označení, která byla v souvislosti s katem nebo pohodným, jako lidmi bezectnými byla velice urážlivá.⁴⁹

Ve sporech o ženskou čest se odrážely tehdejší normy ve vzájemném vztahu ženského a mužského pohlaví, kdy podle nich byla žena definována skrze muže. Kdo útočil na morálku vdané ženy, dotýkal se tak cti celé rodiny, takže se proti němu musel bránit i manžel adresátky.⁵⁰ Mohla nastat však jiná situace, kdy nařčen z cizoložství byl muž. Takový případ se stal mezi Markytou Hromádkovou a Zykmundem krejčím, protože Markyta řekla Janu Alexandrovi, že Zykmund „*líhal*“ s jeho manželkou Dorotou, za což se mu potom musela omluvit.⁵¹

Nebyly to však jen sexuální záležitosti, ale setkali jsme se i s případem, kdy byla žena obviněna z vraždy, a to když Dorota, Petra Plocka kováře manželka, mluvila před lidmi o tom, že Magdalena, manželka Petra Třináctého, otrávil dvě ženy. Když ji však Magdalena pohnala k soudu, Dorota své tvrzení neprokázala a byla odsouzena k sedmi dnům vězení.⁵² Dalšímu typu nářku musela žena čelit, když ji někdo nařkl ze zavraždění dítěte.⁵³ Tak se soudila Marta, Kříže Filla manželka, když chtěla dokázat, že o ní Matěj Flux říkal, že „*dítě zamordovala*“. Nářek mohl zasahovat dokonce

⁴⁷ Srov.: van Dülmen, Richard: *Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích*. DOKOŘÁN, Havlíčkův Brod 2003, s. 11.

⁴⁸ SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁴⁹ Srov.: van Dülmen, Richard: *Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích*. DOKOŘÁN, Havlíčkův Brod 2003, s. 13.

⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 14.

⁵¹ Srov.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁵² Srov.: Tamtéž.

⁵³ Srov.: Tamtéž.

i do soudní pře, neboť se vyskytl i případ, kdy bylo nařčeno svědomí. Anna Poláková tak obvinila v roce 1585 Adama Hadačíka, že proti ní nesvědčil pravdu a žádala nápravu.⁵⁴ Velmi nebezpečné bylo v té době naříkat někoho z čarodějnicí, jak obecně můžeme posoudit z čarodějnických procesů i prostudovaných případů.⁵⁵

V Chrudimi zaznamenáváme pykání za nárek ve formě omluvy nebo trestu vězením. Ale vyskytl se i jeden případ, který nepatří ani do jednoho z nich, protože byl nejtěžším nařčením, které jsme v knize našli. Stal se mezi Mandalenou, manželkou Honzy Truhláře, a Adamem Truhlářem. Mandalena bránila svou čest, protože se Adam dopustil velice neuctivých slov: „...že jest kurva čarodějná jeho, s ní žě jest líhal a za ním i přes pole chtějíc ho k své vůli připraviti“⁵⁶ chodila. Tím se „chlubil“ před dobrými lidmi a v „ošklihost dával“. Ale v soudním řízení nedokázal, že by se sexuálně stýkala s ním nebo s jinými muži, proto mu byl v roce 1581 vyměřen trest uříznutí jazyka. O několik stran později však písař zaznamenal „Smlouvu o uřezání kus jazyku mezi Adamem Truhlářem z jedné a Mandalenou Honzovou strany druhé“⁵⁷, kde už se jednalo i o vypovězení z města, načež se odvolal, ale než složil odklad k právu a než by měl obeslat apelaci, provedl poníženou žádost ke svému pánovi, jestli by se za něj nemohl přimluvit u pana purkmistra a rady města Chrudimě, zda by nešla jeho situace vyřešit nějakým mírným prostředkem a bylo mu zachováno zdraví. Nakonec Adam rád přijal jako řešení peněžitou pokutu coby odškodnění Magdaleně a byl osvobozen.

Všechny další rozsudky byly mírnější. Jak už jsme zmínili, omluva byla častým trestem. Měla přesně stanovená slova, které musel člověk odříkat. Její formulaci můžeme najít i u Pavla Kristiána z Koldína.⁵⁸ Protože byla často slova omluvy zaznamenána i písařem do soudní knihy, můžeme se přesvědčit, že byla její forma dodržována. Pro příklad: náprava z roku 1548 vzešla ze sporu mezi Lidmilou Křečkovou a Marthou Čtveraňkou: „Paní Lidmillo, což semkoliv o vás mluvila, znám

⁵⁴ Srov.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁵⁵ Srov.: van Dülmen, Richard: Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích. DOKOŘÁN, Havlíčkův Brod 2003, s. 14.

⁵⁶ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Srov.: Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 361.

*se k tomu, že sem omylně mluvila, prosím vás odpusťte mi to pro Pána Boha, a já na vás nic zlého nevím, mám vás za dobru a poctivau jako jiní dobří lidé.*⁵⁹

S trestem vězení se v *Liber Sententiarum* v těchto případech setkáváme nejvíce, a to především v rozmezí jednoho až čtrnácti dnů. Ale nejednalo se vždy o jednoho provinilého, který byl poslán do „*trestání*“. Soudní spor byl v těchto případech možností, jak si ochránit svou čest, ne vždy však došlo k výsledku, který by žalobce uspokojil. Ze čtyřiceti případů víme o několika, kdy se záměru žalobce očistit své jméno, v obraně proti nářku, nepodařilo docílit. Tyto pře končily neslibně, když nebyl nářek prokázán, žaloba nebyla dobře provedena, nebo se „*v nic obracela*“ s doporučením, aby k sobě chovaly křesťanskou lásku a dobrou vůli. Pro jedince, který spor soudně vyvolal, nebyl tento výsledek ještě tím nejhorším. Situace se mohla úplně obrátit. Zaregistrovali jsme případy, kdy sám žalobce se stal stíhaným. Mohlo totiž vyjít najevo, že dal k nářku příčinu a ještě k tomu třeba „*zbytečně právo zaměstnal*“. Někdy se také stávalo, že adresáti nářku jaksi zapomněli zmínit, že se nejednalo o situaci pouze jednostrannou. To může vypovědět i spor Kateřiny Dubky a Anny Strakové. Kateřina žalovala Annu, protože ji v Pardubicích častovala slovy jako „*kurva psí krve a zlodějka*“ a požadovala spravedlnost. Jenomže se našlo, že Kateřina „oplývala“ podobným jazykem a jinde o ní mluvila jako o „*kurvě rybníkářské*“. Anna si vysloužila vězení v délce čtrnácti dnů a Kateřina tří.⁶⁰

To jen dokazuje, jakou byl nářek ošemetnou záležitostí. Ale někteří jedinci riziko rádi pokoušeli, nejvíce v tomto „umění“ vynikla již zmíněná Kateřina Dubka, jež se účastnila pěti případů, které řešily nářek, a jinak se s její osobou vídáme ještě v pěti dalších případech, přičemž protagonisté jednotlivých případů se prolínají. Takže její osoba vyhlíží „lehce konfliktně“.

2) ZÁLEŽITOST MUŽŮ

Soudní pře, probíhající mezi muži, měly odlišný ráz. Padaly samozřejmě nadávky: „*lhář, panchart či šelma polská*“⁶¹ a dokonce padlo i slovo „*zrádce*“. I v těchto případech se setkáváme s množstvím obžalovaných, kteří nakonec nebyli

⁵⁹ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, *Liber sententiarum* (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž.

nuceni na žalobu odpovídat. Ale oproti ženám se k průběhu nářku přidával i stav podnapilosti, ve kterém byl vyřknut, bití, což jsme našli i v jednom případě ženském, zde však docházelo až na pohlavky a udeření. Vyskytují se i několikerá obvinění z krádeže. Co nenalezneme u ženských případů je zřejmě větší míra kuráže nebo jinak řešeno menší míra strachu. Ženy by si asi nedovolily vystoupit proti knězi. Jako když Jiřík Biroutka nařkl kněze Martina Štefanida, chrudimského děkana, z krádeže kalicha ve vsi Kotči. Biroutka musel uhradit knězi škody, které na soud vynaložil, a za svůj čin si vysloužil rovnou čtyři týdny vězení. Můžeme spekulovat, zda tato délka trestání nebyla skutečností, že si dovolil znevažovat zrovna kněze. Jinak se setkáváme s délkou trestu vězení nejvýše do čtrnácti dnů, stejně jako u žen. Dalším odlišností je, že i když byly ženy ve svých přích někdy velmi aktivní a „nechodili daleko pro slovo“, v žádném případě se nedopustily rouhání, jako to učinili někteří muži.⁶²

Pro muže, kteří byli součástí cechu, však vysvítal další problém -ochránit nejen sebe, ale i svou komunitu. Protože tato společenství si velmi cenila své důstojnosti a vážnosti, čest si důkladně hlídala. Tak to můžeme posoudit z případu mezi ševci a Vítem Mlynářem ševcem. Podle „*starších nového řemesla ševcovského*“⁶³ Vít úmyslně vstoupil „*v nepořádné manželství*“. Zvláště se jim nelíbila jeho manželka, která podle nich již za prvního manžela a nyní i za Víta „*nepořádně a nepoctivě se chovati měla*“⁶⁴, ale svou domněnku nedokázali, a Vítova čest tak narušena nebyla. Vyskytl se ještě jeden případ, kdy se jedinec dostal do konfliktu s cechem, nešlo již ale o jednoho z nich. Ševci podali žalobu na Martina Šenkýře (nepíše se její důvod) a neprokázali ji. Tím by případ skončil, kdyby se Martin v průběhu choval (nebo po vynesení rozsudku) „*pokojně*“. Ale on je nazval „*zvyjebanými ševci*“, za což následoval trest sedmi dnů v šatlavě.

Závěrem lze říci, že spory o nářek se objevovaly často jak na ženské straně, tak i na mužské. Lišily se díky jejich sociálnímu postavení. Objevovaly se nářky s typicky ženským zaměřením. Muži málokdy někdo vytkl, že zabil novorozence nebo čaroval. V jadrnosti slov si však zástupci obou pohlaví neměli mnoho co vyčítat, jen se trochu měnily podmínky, s opilstvím se u žen nesetkáváme. Ženy se občas zbily,

⁶² Srov.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁶³ Cit.: Tamtéž.

⁶⁴ Cit.: Tamtéž.

ale muži jako fyzicky silnější měli k agresivitě větší tendenci a občas jim „uteklo“ i nějaké rouhavé slovo. Dalo by se říci, že žena, protože nebyla třeba členkou cechu, nemusela se v rámci tohoto společenství „hlídat“. Ale manželství bylo velmi silné pouto, a pakliže byl její manžel součástí cechovní organizace, i její postavení hrálo v jejich očích důležitou roli.

Mimo slovní útok na čest existovaly ještě zneuctvující gesta či chování, která je mohla doprovázet. Jednalo se o gesta jako zvednutí sukně, posunky, které směřovaly na zadnici, shoení protivníkovou klobouku nebo čepce a další. S nactiutrhačskými gesty se v našich případech nesetkáváme.⁶⁵

Bylo důležité a vhodné hájit svou čest, kdo by nechal urážku bez jakékoliv reakce, mohl být pak vnímán, jakoby to, z čeho byl nařčen, skutečně udělal. Ale nic se nesmělo přehánět - platilo, že když byl někdo kvůli útokům na cti až moc často poháněn před soud, sám také mohl o čest přijít. Bránit se proti nactiutrhačským útokům nebylo snadné, situace se dokázala snadno zkomplikovat.⁶⁶

III.2 PŘÍPADY MÉNĚ ČASTÉ

Nejrozšířenější druhy případu jsme již probrali, pakliže bychom měli charakterizovat, čím se zabýval každý čin, ve kterém hrála roli žena, domníváme se, že by práce zbytečně narostla a charakterizování každého deliktu, či přestupku by se stalo spíše nezáživným. Vyjmenujeme však alespoň některé další druhy případů, které se též vyskytovaly v malém množství. Jednalo se např. o zmocnění, stanné právo, plnomocenství, vysvětlení ortele, odklad, pych, pohružku, upuštění od žaloby, propuštění aj. a věnujme se nejzajímavějším z nich.

A) ČARODĚJNICTVÍ

Od poloviny 16. století je zaznamenán vzestupný trend čarodějnických inkvizičních procesů, a to zejména v německých zemích, kde vrcholí po třicetileté válce a zejména v druhé polovině 17. století. Důvodem je fakt, že během 16. století se mezi lidmi upevnila již zakořeněná víra v čarodějnice a jejich záporné působení na dobytek,

⁶⁵ Srov.: van Dülmen, Richard: Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích. DOKOŘÁN, Havlíčkův Brod 2003, s. 11-14.

⁶⁶ Tamtéž, s. 11-14.

lidi, majetek a úrodu. Podíl měl také vznik literatury zastánců procesů v čele s proslulou učebnicí čarodějnických inkvizičních procesů *Kladivem na čarodějnice* Jindřicha Institorise, jenž se v letech 1487 – 1669 dočkala 29. vydání. Vznik takové literatury působil negativně nejen na inkviziční soudce a přísedící, ale i na vzdělance tehdejší doby, hlavně na panovníky a ostatní světské i církevní vrchnosti.⁶⁷

Nařčení z čarodějnictví nebylo v průběhu 16. století u nás nijak časté.⁶⁸ Od osmdesátých let počet čarodějnických procesů stoupá, a tím i jejich obětí, převážně mezi německým obyvatelstvem. Obvinění z čarodějnictví zůstávají sporadická v českém vnitrozemí, významnou roli přitom mělo samotné právo, konkrétně vymezení tohoto deliktu Pavlem Kristiánem z Koldína, který považoval čarodějnictví za zločin teprve tehdy, byla-li vyvolána škoda, konkrétně uvádí travičství⁶⁹: „*Mordové rozličnými způsoby aneb prostředkem rozličných příčin se vykonávají, jako trávením, kauzly skrze baby, jenž traňky z jiných plod vyhánějí, jed skupující lidem ho dodávají, studnice nakažují, rozličnými kauzly lidi suší, dobytek jich moří. A v jakémžkoli jiném způsobu od jedněch nad druhými aukladně a lstivě mordové se vykonávají: ti všickni, kdyžby k vyhledání přišli, pokutami podle uvážení účinku jednohokaždého ztrestáni býti mají.*“⁷⁰

V česko-německém pohraničí byly čarodějnické procesy častější, podobná byla situace na Moravě a v Opavském Slezsku. Avšak za masové inkviziční procesy s čarodějnicemi klasické podoby se dají označit až procesy slezské a severomoravské, kdy první z nich začínají první polovině 17. století a největší vlna, která je spojena s nechvalně proslulým Jindřichem Bobligem, zasáhla toto území v roce 1651.⁷¹

V případě královského města Chrudimi, spadá do této skupiny celkem pět případů, přičemž o jednom se dozvídáme ve sporu, jehož hlavní náplní čarodějnictví není, ale existence čarodějnických aktivit se zde vyskytuje jako nezbytná informace

⁶⁷ Srov.: Spurný, František: Čarodějnické procesy 16. a 17. století a jejich právní aspekty. In: Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století (Sborník z příspěvků konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995) Pardubice 1996, s. 133.

⁶⁸ Srov.: Šindelář, Bedřich: Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16. a 17. století. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986, s. 172.

⁶⁹ Srov.: Spurný, František: Čarodějnické procesy 16. století a 17. století a jejich právní aspekty. In: Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století (Sborník z příspěvků konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995) Pardubice 1996, s. 136.

⁷⁰ Cit.: Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 360.

⁷¹ Srov. Spurný, František: Čarodějnické procesy 16. a 17. století a jejich právní aspekty. In: Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století (Sborník z příspěvků konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995) Pardubice 1996, s. 137.

k vyřešení případu. Vyskytuje se ještě případ, který se sice zabývá kouzly, ale nejedná se o čarodějnictví.⁷²

První případ v rozmezí našeho zkoumaného období nalézáme v roce 1565. Jedná se o spor mezi Janem Volavkou na místě své dcery Zuzany proti Alžbětě Brožkové „*co se čarodějnictví a kauzův dotýče*“⁷³. Přitom se vyhledalo a našlo, že Alžběta je psancem a „...*čarodějnictví a kauzův věci dábelké na ni se roztahují. Z těch příčin dábelských přečtení, na ní Alžbětu Brožkovau právo útrpné puštěno býti má.*“⁷⁴ Zajímavé je, co žalobě předcházelo. Protivníci zkoumané pře si nebyly neznámými, ba naopak mohli bychom říci, že se setkávali do této doby soudně celkem často. I s poslední při se jedná celkem o šest sporů, v nichž se nějakým způsobem angažovali právě Jan Volavka a Alžběta Brožka. Všechny pět předešlých žalob, odehrávajících se mezi lety 1551 a 1565 (1551, 1564, 1564, 1565, 1565) podal Jan Volavka.⁷⁵ Pro přiblížení si je jednotlivě popíšeme. Jako první se soud zabýval pohružkou. Druhý výstup se týkal „*odpovídání*“. Na třetí žalobu Alžběta reagovala neodpovídáním, ale v odporu, proč by neměla na žalobu odpovídat, dostatečně neprokázala, v důsledku toho bylo rozhodnuto, že odpovídat musí. Ve čtvrtém pokračování žádal Jan Volavka o přečtení svědků, ti však nebyli dovoleni. V poslední kauze neprovedl žalobu podle práva, proto mu jí nebyla Alžběta povinna, ale „*že pak některá domnění z act svědkův této při na touž Alžbětu se vyhledala z těch ona Alžběta povinna jest přísahou se očistiti podle práva.*“⁷⁶

Další případ se odehrál v roce 1574, když plnomocníci urozeného pana Jana Janovského z Sautic a na Vorli, hejtmana kraje chrudimského učinili žalobu na Kateřinu Krejčovou z Libanic. Sice nedokázali, že dotyčná Kateřina samotného pana Janovského „*čáry a kouzly sušiti měla*“. Osudnými se jí však stali svědkové. Ti vypověděli, „*že ona Kateřina Krejčová lidem jsouc v takové nemoci postavení, jak by se jim opravovati měla užila a některým jiným lidem na zdraví jich tolikož sama škodila i také kousky chlebův*

⁷² Jedná se o spor mezi staršími hrnčíři a Annou Jiříka Vlomše manželkou. Žalovali ji proto, že měla na „*hrnci jejich skrze prkna kropiti a tudy své kauzly provoditi měla*“ (SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum -Kniha městských nálezů, inv. č. 385, kart. č. 177.), přičemž se stačilo očistit přísahou.

⁷³ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Srov.: Tamtéž.

⁷⁶ Cit.: Tamtéž.

v uzlíku zavázané s kořením, když do vězení doma býti měla při těle jejím podpaží nalezeni jsou...“⁷⁷ proto převládlo domnění, že je vinna. Byla dána k útrpnému právu. Tím však celý případ neskončil. Od Kateřiny se vinula „pomyslná nitka“, jež se za stálého zájmu plnomocníků a soudu smotala v celé „klubko“. Ještě téhož roku byla do celé záležitosti zatažena i dcera samotné Kateřiny Krejčové. Plnomocníci zažalovali totiž jako další Zuzanu Krejčovou, zaznamenanou již jako dceru nebožky Kateřiny. Mezitím smrt nepostihla pouze Kateřinu, ani Jan Janovský jí neušel. Případ nás přesvědčuje o krutosti útrpného práva např. tím, že ten, kdo vyzradil jméno spoluviníků při mučení, byla vlastní matka a její smrt byla brána jako potvrzení pravdivosti výpovědi. Zuzana byla také obviněna z čar a kouzel, přičemž přibyly další podrobnosti například o kladení čar do lože nebo zašívání do peřin. Ale měla větší štěstí a plnomocníkům nakonec žalobou povinna nebyla, protože o nich prý nevěděla: „...*těmi čarami a kouzly v podušce zašitými, kteréž nalezeny jsou, žádný jiný kromě ona Kateřina Krejčová a Lukáš se sestrou svou viněn není*“⁷⁸.

Do třetice přišla na řadu další dcera Kateřiny – Anna Němcová ze vsi Častkova; i ona byla zmíněna svou matkou. A obviněna, že o událostech kolem urozeného pana Janovského i s jinými lidmi věděla, což také přiznala, načež samozřejmě následovalo útrpné právo. Zde se dozvídáme, že byla „*poprvé, podruhé, potřetí na témž trápení tázána*“⁷⁹, zda ublížila Panu Janovskému nebo i někomu jinému. Bolesti však odolala, proto byla propuštěna. Pokud jsme usoudili, že alespoň jedna unikla bolesti, byla to pravda, ale pouze do té doby než s osudem první zmíněné dcery zamíchal již zmiňovaný Lukáš. Díky němu se kostra tohoto případu opět obaluje. Naposled se případ, již tedy nebožtíka Jana Janovského, posunuje kousek dál, přičemž se mění sestava stran – a to nejen na straně obžalovaných, kde se vracíme zpátky k Zuzaně, ale také žalujících, na jejichž straně dochází k výraznému posílení. K plnomocníkům Jiříku Slámovi a Janovi Srnovi z Kunčínho, kteří začaly zastupovat Anyžku Janovskou z Aušavej a na Vorli i na místě svých dcer panen Johanky, Lidmily a Kristýny, přibyl ještě urozený pan Mikuláš Bieškovec z Bieškovic a na Morašicích, jež není při rozboru této knihy jménem neznámým. Lukáš „*na trápení svém katem jsouc tázán na Zuzanu jinak Zuzku žieby smrtí trávením nebožtíka Pana Jana Janovského, a panny aj syny*

⁷⁷ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁷⁸ Cit.: Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž.

vinnou býti měla jest vyznal...“⁸⁰ A jeho smrt byla brána opět jako stvrzení pravdy. V textu je nazvána Zuzana „nevyvedeným psancem“ a ocitá se u kata, kde byla „po pětkráte tázána a jisté vyznání na témž trápení učinila“⁸¹. Ale nejednalo se o žádné doznání, protože nařčení „ustavičně odpírala“. Z čehož tehdejší právní řízení vyvodilo velice jednoduchý úsudek, že lhářem byl Lukáš, proto je „Zuzana při hrdle zůstavena a toho vězení prázdna býti má.“⁸²

I když byl tento případ řádně větvený, nebyl to právě on, který zahýbal životem města Chrudimi. Na něj muselo královské město skoro třicet let čekat. Jednalo se o proces s Dorotou Vaňurovou. Žena byla zámožnou mlynářkou pocházející z patricijské rodiny Mydlářů, a podle Jiřího Charváta sledovaly její proces celé předbělohorské Čechy⁸³. Na naši práci však její příběh nepůsobí tak silně. Sice se setkáváme s příbuznými z rodiny Vaňurů v několika případech, ale co se týká mlynářky Vaňurové coby čarodějnice, seznamujeme se s ní v *Liber Sententiarum* jen jako s představitelkou vedlejší role. Protagonistkou se stává zřejmě u apelačního soudu, protože zde, až na zmínku v jednom případě je nám neznámou, protikladně však mimo náš pramen známou, protože její případ se stal podkladem pro spojení kata Jana Mydláře s Chrudimí⁸⁴ a v publikacích o městě Chrudimi jsou jí ponechány čestné zmínky. V naší práci se s ní setkáváme díky při z roku 1588 probíhající mezi panem Burianem Kochánkem z Kochánku, chrudimským rychtářem a Matějem Mydlářem s jeho synem Danielem, kteří vystupují „na místě a k ruce syna nebožky Dorothy Vaňurky“⁸⁵ v záležitosti statku, jenž po ní zbyl. Dozvídáme se, že se mlynářka u výslechu přiznala k otrávení svého manžela Adama a k použití čar a kouzel, což vedlo ke ztrátě hrdla. Díky okolnostem měl o statek zájem král. „Z jeho milosti slavné a svaté, císař Ferdinand na onen čas, jakožto král český, v tomto městě viny a pokuty na obyvatelích v městě Chrudimi zejména na mordův, cizoložstva, a jiným těm podobným zavinění, a oučinkův lidských, v moci své, dědicův i budoucích svých, králův českým

⁸⁰ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁸¹ Cit.: Tamtéž.

⁸² Cit.: Tamtéž.

⁸³ Srov.: Charvát, Jiří: Stará Chrudim. Okresní muzeum v Olomouci, Pardubice 1991, s. 288.

⁸⁴ Srov.: Kobetič, Pavel-Pavlík, Tomáš- Šulc, Ivo a kol.: Chrudim. Vlastivědná encyklopedie. MILPO MEDIA, Praha 2005, s. 25.

⁸⁵ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

s *jistým Majestátem*⁸⁶ nechal statek pro takový zlý čin zastavit a měl být pro rodinu ztracen. Nakonec se však právo postavilo na stranu Jana, syna Vaňurové, a to díky skutečnosti, že syn má právo na mlýn po otci.

Čarodějnické procesy patří mezi nejvyhledávanější témata v oblasti ženy a práva. Možná, že lákají problematikou magie, tvrdými tresty, nebo snahou zhodnotit mentalitu žalobců i obžalovaných v širším kontextu. Petr Kreuz podotýká, že většina domácích badatelů při objasňování písemností, které vznikly během inkvizičního řízení, vychází z předpokladu, že alespoň základní údaje v těchto písemnostech odpovídají realitě. Historik obecně nezatěžuje výsledky svého studia (tak, jako tomu bylo např. u některých právníků z doby humanismu či raného osvícenství) přílišnými pochybnostmi, jestli byly činy skutečně spáchány, nebo se jednalo o důsledek tortury. V deliktech čarodějnictví však spatřuje Petr Kreuz zřetelnější výjimku z tohoto pravidla.⁸⁷

B) PŘÍPADY SPOJENÉ SE SEXUALITOU – SMILSTVO, CIZOLOŽSTVO, OBTĚŽKÁNÍ

V raném novověku bylo nekompromisně bráněno každému překročení sexuálních norem. Mimomanželské styky, kromě prostituce, jako sodomie, cizoložství byly přísně trestány. Co se týká sexuality, odlišnosti můžeme najít mezi předmanželskou a mimomanželskou sexualitou a také mezi venkovskou a městskou společností. Zatímco společnost na venkově po zasnoubení tolerovala sexuální vztahy, ve světě řemeslníků v městské společnosti byly vnímány předmanželské styky přísněji. Lidé je považovali nejen za nemravnost, ale přímo za neodčinitelnou vinu, která vedla k vyloučení z cechu. Manželský původ byl pro město velmi důležitý, bez něj se muž

⁸⁶ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁸⁷ Srov.: Kreuz, Petr: Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbělohorských Čech. In.: Seminář a jeho hosté II: sborník příspěvků k nedožitým 70. Narozeninám Doc. PhDr. Rostislava Novotného. (Documenta Pragensia 23), r. 23, 2004, s. 136-137.

v cechu neuchytil. Ani řemeslníková žena neměla být nemanželského původu nebo nesměla mít potomka z nemanželského lože.⁸⁸

V Chrudimi se v rozmezí let 1546 -1596 setkáváme s deseti případy, které se týkají této problematiky. Většinou se jedná o snahu vyřešit otěhotnění bez manžela. Zachytili jsme pouze jeden případ předmanželské sexuality s následkem otěhotnění, kterému předcházela manželský slib, kdy žalobkyni není její chování vyčítáno a je jí umožněno situaci napravit, tedy viníka ze slibu manželství „*před týmž právem k manželství viniti, právo se jí nezavírá*“⁸⁹. Dokázal-li se manželský slib, mohlo dojít víceméně k donucení, aby byl sňatek uzavřen. Žalobou na svou obranu musela začít žena, riskovala tak svou čest, protože odhalila svou lehkomyšlnost. Bývala za to potrestána hlavně peněžitou pokutou nebo církevními tresty. Jenomže zůstat bez manžela, by byla situace mnohem horší. Muž měl v těchto případech zaplatit pokutu a byl-li by poměr mezi nimi skutečně dokázán, nenaléhal by na sňatek jenom soud, ale všichni svobodní muži. Nechat těhotnou ženu samotnou mohlo ohrozit i viníkovu budoucnost, protože vzniklá situace mu mohla znesnadnit vyhlídky na uzavření jiného manželství. I to byl důvod, proč počet nemanželských dětí v raném novověku byl malý.⁹⁰

Případ předmanželského styku se před chrudimským soudem projednával v roce 1577, kdy proti provinilcům zasáhla vyšší instance v podobě Jana Srny, úředníka na Slatinách, jako plnomocníka urozeného pána Jana Kekuly ze Stradonic a na Vorly. Spor ozvláštňuje fakt, že žaloba již byla podána na manžele, protože Matěj jinak Mach Málek a Zuzana již byli svoji! Žaloba je vinila z toho, že „...*nejsa knězem oddávaní spolu proti vůli Pána Buoha všemohoucího skutku smilného se dopustili. Ale poněvadž se v tom hříchu uznali, jeho želejí a potom knězem pořádně podle církve svaté se oddali a ten neřád tudy napravití a mimo to proč by právem útrpným tázani býti, aneb jaké škodné práci při Zuzaně se najíti mělo, toho od Jana Srny na místě Pana Jana Kekuli v této při ničímž dokázáno není, z těch příčin Matěj Mále a Anna Málková k útrpnému právu dáni býti nemají. Nebrž téhož vězení, v kterémž se jíc přes šest neděl zdržují*

⁸⁸ Srov.: van Dülmen, Richard: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.století. Díl 1: Dům a jeho lidé. Argo, Praha 1999, s. 191-195.

⁸⁹ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁹⁰ Srov.: van Dülmen, Richard: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.století. Díl 1: Dům a jeho lidé. Argo, Praha 1999, s. 191-195.

*prázdní býti mají podle práva.*⁹¹ Zde bychom mohli vidět příčinu jejich nepřiměřeně dlouhého trestu a touhu pohnat provinilce k útrpnému právu v jejich pánovi, který měl nad životem svých poddaných fatální vliv. Městské soudnictví podle Kristiána z Koldína by se mělo totiž zachovat tak, že by „*smilníky*“ vyhnalo metlami z města a o tortuře se zde vůbec nemluví.⁹²

Městský soud mohl zahájit řízení s delikventy z řad poddaných podle zemského práva až po předběžné dohodě s jeho vrchností, žádné závažnější kroky nesměl bez jejího souhlasu provádět. Např. vykonání trestu smrti nesmělo být provedeno, aniž by s tím nebyla obeznámena vrchnost. Souhlas s trestem smrti dávala vrchnost pouze v případě, když trestný čin delikventa ohrožoval bezprostředně i další poddané. S kapitálním trestem se vrchnost nerozpakovala souhlasit u některých zvláště těžkých případů jako např. čarodějnictví, vražda aj., protože si musela dávat pozor na přehnanou ochranu svých poddaných, aby nebyla obviněna z toho, že se zastává „zemských škůdců“. Odehrávaly se však i opačné případy, kdy šlechtici, většinou méně zámožní, mohli popírat existenci deliktu ze strany poddaných, protože ztráta poddaného mohla znamenat ztrátu určitého zisku.⁹³

Co však měla vrchnost z takového nátlaku, když i v městském právu vypadal trest mírněji, a s přihlédnutím k tomu, že se v této situaci nevyskytlo ani otěhotnění dotyčné ženy a dvojice se bez donucení vzala? Můžeme se jen domýšlet. Pravděpodobně byla důvodem rozdílná povaha šlechticů a my jsme zrovna narazili na osobu, jíž dávka prudérnosti nechyběla. Jako jiná možnost se jeví, že se mohlo jednat o snahu udělit tvrdší trest jako odstrašující příklad pro ostatní. Další případ smilstva, jež opět začal díky nahlášení vrchností, byl už podle městského práva, což může vypovídat o individualitě řešení jednotlivých případů. Urozený Pan Adam Talácko z Sestřelice podal žalobu na Jana Daudu a Annu, chůvu Vlachů, protože se dopustili v jeho vlastním příbytku dvakrát skutku cizoložného, k čemuž se přiznali a měli být „*metlami ztrestáni a mistrem popraveni z města tohoto vyvedeni...*“⁹⁴.

⁹¹ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁹² Srov.: Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 308.

⁹³ Srov.: Holečková, Zuzana: Hrdelní soudnictví královského města Nymburka. AGRODAT. Nové město nad Cidlinou 1991, s. 16-17.

⁹⁴ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber Sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

V případech smilstva a cizoložstva zaznamenáváme jisté nejasnosti. Nevíme, zda je jejich příčinou písař nebo snad dokonce tamní činitele soudních rozhodnutí. Ale ne vždy je činěn rozdíl mezi těmito dvěma proviněními, jako např. ve zmíněném případě, kdy hlavní postavy byli vyhnáni metlami jako „*smilníci*“, avšak písař se zmiňuje, že se dopustili „*skutku cizoložného*“. Stejně tak si protiřečí v případě, kdy vystupuje Václav Voříšek s dcerou Annou proti Janu Uzdáři. Hned v nadpise případu opatří zástupce soudních stran poznámkou: „*Cizoložnil, neb se vožeň neb města prázden bud*“.⁹⁵ O rizicích jsme již psali, v tomto případě musela Anna pro své chování opustit město a Jan Uzdář dopadl následovně – měl si ji vzít za ženu „*anebo se od tohoto práva vyhostil do čtyř neděl pořádných*“⁹⁶. Ale jak by se mohl oženit, kdyby ženu měl? Abychom si udělali jasno, že mezi cizoložstvím a smilstvem byl skutečně rozdíl, nahlédneme opět do *Práv městských*, jak zmíněné delikty definuje Pavel Kristián z Koldína: „*Struprum, smilstvo, kteréhož se vykonává teház, kdyžby panna aneb vdova od někoho zprzněna byla. A děje se dobrovolně, to jest, když by panna aneb vdova sama k tomu svolila. A pokuta na smilníky starodávní jest metlami ven z města vymrskání*“.⁹⁷

„...*cizoložstvo, kteréž jest porušení lože cizího. A to vlastně působí a děje se s ženau, kteráže muže svého měla, aneb muž zase, manželku svou vlastní maje, s cizí ženau by býval. Pokuta hrdla ztracení*“.⁹⁸ Rozdíly v trestu jsou opravdu dost výrazné, takže se zřejmě jedná jen o přepsání, eventuální je také možnost, že případy důsledně neodlišovali. Druhou domněnku však potlačuje výskyt „pravého“ případu cizoložstva, který i písař v soudní knize zvýraznil mezi jinými případy samostatným nadpisem. Opět na jedné straně vrchnost, tentokrát v podobě urozeného pána Buriana Špertle z Janovic a Morašicích proti Šimonovi Pacholkovi a Dorotě Doležalce. Adam se přiznal, že se dvakrát dopustil „*cizoložného skutku*“, načež měl být dán „*pro vyhledání pravdy a spravedlnosti*“⁹⁹ k útrpnému právu. Obě strany vzaly „*na rozmysl*“. Šimon „*apeloval*“. Apelace byla přinesena, nebyla však čtena, protože mu jeho pán „*ráčil prominout*“.

⁹⁵ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber Sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

⁹⁶ Cit.: Tamtéž.

⁹⁷ Srov.: Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 308.

⁹⁸ Srov.: Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 308.

⁹⁹ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

Následují však slova: „*A ten jistý pacholek na jistý zápis z viezení propuštěn jest. Potom ho s'ali v Pardubicích.*“¹⁰⁰ Takže i v případě města Chrudimi byly naplňovány ty nejvyšší tresty.

Žena si v těchto případech musela pomoci sama. Pokud nepodala žalobu přímo ona, vyskytuje se s ní jako spolužalobce nejčastěji otec nebo ji rovnou zastupuje. Na dvojice, které se protivily tehdejšímu řádu, nejčastěji podával v prostudovaných případech žalobu jejich pán. Avšak to se týkalo pouze případů, kde byla v soudním řízení přítomna žena. Objevili jsme však dalších pět případů, kdy byl z cizoložstva obviněn jenom muž. Ve čtyřech případech zasahoval proti provinilci rychtář, v pátém - nejtěžším urozený pán.

V nejstarším případě 1551 vystupuje rychtář proti Havlu Mlynáři, který sice má manželku, ale díky němu přišla jeho čeledínka Marta do jiného stavu. Tím upadl v královskou nemilost. Musel jít do vězení a měl se obrátit na královskou radu. V případech z roku 1572 a 1587 stačilo mužům, které se snažil rychtář usvědčit z cizoložství, zbavit se obvinění přísahou.¹⁰¹ Svou nevinnu prokázal další muž, kterého rychtář obvinil z cizoložství. Díky svým svědkům dokázal, že pozůstalá vdova Anna otěhotněla s nějakým pacholkem „*a na Václava Konvače z návodu mluvila, avšak jemu v tom křivdu učinila*“¹⁰². Takové štěstí však neměl Voldřich Vačkář, kterého žaloval urozený Pan Hynek Tluksa Bradlecký z Mačkova a Auherska. Jeho žaloba se skládala ze dvou artikulů. První se týkal skutečnosti, že mu měl Vačkář škodit na zdraví, to dostatečně neprokázal. Mnohem hůře vypadala a také i dopadla druhá část. Je to jediný případ, kdy byl muž obviněn z cizoložství s více ženami. „*Poněvadž se to od původu vedených nachází, že jest se dotčený Voldřich Vačkář těžkých a Pánem Buohem zapověděných neřádův dopustil, jedno maje manželku svou vlastní, jinou osobu ženskou a kmetičnu Jeho milosti císařské z města Pardubice uloudil a přeč odvedl, druhé jsouc potom při městě Chrudimi proti jisté zápovědi v domě sirotek pozůstalých po někdy urozeném Panu Mikulášovi Vodovi z Třibska velikých neřádův tu i jinde po cestách se dopouštěl, jakž o tom tíž svědkové slyšeji vysvědčují a mezitím jedna z těch sirotek Kateřina obtěžkána jest a dceru již má, z čehož patrné jest, že on Voldřich Vačkář a žádný jiný jí a její hanbou vinen jest, a aby se takových věcí nenáležitých*

¹⁰⁰ Cit.: SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Cit.: Tamtéž.

*dopustiti neměl, toho ničímý od téhož Voldřicha Vačkáře odvedeno není. Z těch příčin a pro takové jeho nešlechtné skutky týž Voldřich Vačkář na hrdle jiným ku příkladu trestá býti má podle práva...*¹⁰³

Přestože se může zdát, že 16. století vykazovalo znaky obhroublosti, narážek a volnosti, oblast sexuálních vztahů byla silně vymezena. Ten, kdo překročil „vytyčenou hranici“ byl tvrdě ztrestán, sexuální vztahy mimo normu nebyly povoleny. Kontrola mravního chování útočila na člověka ze všech stran, ať se jednalo o rodinu, cech nebo církve. I blízké soužití lidí v tehdejší době, např. nedostatek místa, kdy nežila různá pohlaví odděleně (děti s děvečkami, čeledíny i s hosty se často sdílely stejnou postel), znesnadňovalo takové vztahy utajit.¹⁰⁴

I když při výše probíraných deliktech museli být přítomni dva lidé. Musíme přiznat určitou znevýhodňující pozici ženě, a to díky otěhotnění. I kdyby se jí třeba podařilo nějakým způsobem smilstvo zamaskovat, očekávání potomka se maskovalo špatně¹⁰⁵. A jak se můžeme přesvědčit, často volili ženy jako způsob řešení pohnání otce dítěte k soudu a riskovaly tak raději opovržením, než by čelili ještě složitější situaci svobodné matky.

C) VRAŽDA

1) OTRÁVENÍ

Na příkladu *Liber Sententiarum*, která mapuje období 1546 - 1593 v Chrudimi nalezneme pouze jeden případ vraždy spáchané ženou (nepočítáme oběti čarodějnictví a infanticidium). Jedná se o otrávení, o kterém se dozvídáme z případu mezi Vavřincem Pickem a Mandou Zlattou z roku 1558. Manda je obviněna z „*mluvení*“ o Anně Pickové „*že nějakým způsobem manžela svého Jana otrávit měla*“¹⁰⁶. „*A také táž Manda za živosti Jana Picka věda o tom kterých koli věcí Anna Picková Janovi muži svému v jídle i pití dodávala, že jest toho jemu, ani žádnému jinému z lidí neoznámila,*

¹⁰³ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹⁰⁴ Srov.: van Dülmen, Richard: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.století. Díl 1: Dům a jeho lidé. Argo, Praha 1999, s. 191-201

¹⁰⁵ Viz. Zabití dítěte – infanticidium.

¹⁰⁶ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

až teprve po smrti jeho takovou věc provedla a svým do města vcházením, tudy se v podezření, že jest jí toho nápomocna byla, dala.“¹⁰⁷ Na Mandu bylo použito útrpné právo, a to nejen ve věci nalezení pravdy, ale také, jak se soud domnívá, ve věci společného sodomského obcování. O tom, jak vypadal výkon útrpného práva v městě Chrudimi, se z *Knihy městských nálezů* bohužel mnoho nedozvídáme, zachycujeme jen drobné zmínky. Skoupé popisy, které by nám pomohli osvětlit temná místa chrudimských útrpných praktik, nalézáme právě při některých těžších případech. Co čekalo na hříšníky stížené torturou si můžeme domýšlet z tehdejších zavedených zvyklostí a náplni katovského řemesla.

2) ZABITÍ NOVOROZENCE - INFANTICIDIUM

Infanticidium – „zahubení svého neřádně nabytého plodu“¹⁰⁸ považovaly tehdejší právní normy za potrat i zabití novorozeněte. Chápáno jako vražda bylo v případě, v němž se podařilo prokázat úmysl dítě zabít.¹⁰⁹ Koldínova *Práva městská* se staví k zabití novorozeně následovně: „*Také zabíjí ta, kteráž plod ze sebe vyhání, aneb týž plod ze sebe jakýmž pak koli způsobem v sobě udušuje a mrtví. Též kteráž do záchodu, do studnice aneb jinám svůj plod mece a hází.*“¹¹⁰ Téměř vždy byla ženě za tento čin sřata hlava a ještě po vložení do hrobu jí kat probodl srdce kůlem.¹¹¹ Tento jev se nejčastěji vyskytoval na venkově, kde postihoval sociálně nejslabší vrstvy ženské populace. Mezi hlavní obviněné patřily většinou ženy: neprovdané, v rozmezí dvaceti až třiceti let, z nejnižších sociálních vrstev. V menšině se jednalo o vdovy, výjimečně o vdané ženy. Většinou se jednalo o „*příležitostné lásky*“¹¹² mezi čeledí, často v období masopustu či dožínek. Dále k nim můžeme zařadit relativně časté projevy zneužití od zaměstnavatele, jeho syna či duchovního, to byl případ zvláště dívek ve službě.

¹⁰⁷ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹⁰⁸ Cit.: Tinková, Daniela: Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Argo, Praha 2004, s. 312.

¹⁰⁹ Srov.: Francek, Jindřich – Šimek, Tomáš: Hrdelní soudnictví českých zemí: soupis pramenů a literatury. Státní oblastní archiv Zámorsk, Praha 1995, s. 20.

¹¹⁰ Cit.: Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 327.

¹¹¹ srov.: Francek, Jindřich – Šimek, Tomáš: Hrdelní soudnictví českých zemí: soupis pramenů a literatury. Státní oblastní archiv Zámorsk, Praha 1995, s. 20.

¹¹² Cit.: Tinková, Daniela: Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Argo, Praha 2004, s. 318 .

Méně se jedná o důsledky znásilnění neznámou osobou. Většina obviněných dívek měla dobrou pověst, jejich okolí často o jejich stavu nic nevědělo.¹¹³

V Chrudimi se vyskytly dva případy zabití novorozence. První se odehrál v roce 1575: Urozený Pan Mikuláš Bieškovec z Bieškovic podal žádost k soudu na Markétu, svou poddanou. Přiznala se, že „s nějakým pacholkem neřádně obcovala¹¹⁴“, ale že by s ním čekala dítě a zabila ho, to její pán nedokázal. Díky tomu se vyhnula útrpnému právu. Pro zmiňované jednání a pro výstrahu měla být však vyvedena z města.

V druhém případě se jednalo opět o poddanou - Katterínu, ale případ byl mnohem těžší, protože se našlo i mrtvé tělíčko. Vlastně se nejedná o žádný spor, písař pouze zapsal rozuzlení případu. Více informací, které by se k němu vztahovaly, jsme však v *Liber Sententiarum* nenalezli. Pro „nenáležitým obtěžkání“ se dostala Katterína do vězení, kde obvinění ze zavraždění novorozence popírala, protože se ale „...vyhledalo a našlo, že dotčená Katterína byvše obtěžkána toho vždycky přela až do toho času, když to dítě v truhlici její svinuté, zmačkané a mrtvé tak, jakž svědkové toho dokládají nalezeno jest...“¹¹⁵ byla dána k útrpnému právu. K tomuto „oučinku“ se pak přiznal Martin Dvorský. Je zajímavé, že mu byl tento čin prominut, musel zaplatit jenom peněžitou pokutu. Nebyl ani vyhnán z města, což by platilo aspoň pro „smilníky“. Katteríně se podařilo utéct, jakým způsobem se bohužel nedozvídáme. Písař to komentuje slovy: „Kurva pak utekla. Posavad se o ní neví a věděti nemůže. Biřic ji hledati šel.“¹¹⁶ Vrátil se bez Katteríny, více se o ní písař v knize nezmiňuje.

Vražda novorozence patřila k nejdrastičtější trestaným činům. Ženy, které se zachovaly při vyšetřování smilstva a podezření z infanticidia statečně, nařčení odmítly a nepřiznaly se, byly souzeny jen za mravnostní přečin.¹¹⁷

Navíc je patrné, že se vyskytuje markantní rozpor mezi počtem procesů a počtem skutečně vynesovaných rozsudků. Klíčovou úlohu mělo doznání. Tam, kde ženy zapíraly, neměl být rozsudek smrti vynesoven, pouze úplné doznání takový verdikt ospravedlňovalo. V chrudimské *Knize městských nálezů* byl dokázán pouze jeden případ

¹¹³ Srov.: Tinková, Daniela: Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Argo, Praha 2004, s. 318 – 319.

¹¹⁴ Cit.: SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹¹⁵ Cit.: Tamtéž.

¹¹⁶ Cit.: Tamtéž.

¹¹⁷ Srov.: Francek, Jindřich – Šimek, Tomáš: Hrdelní soudnictví českých zemí: soupis pramenů a literatury. Státní oblastní archiv Zámorsk, Praha 1995, s. 20.

zabití novorozence, můžeme se jenom domýšlet, kolik takových případů se během skoro půl století, které zaznamenává soudní kniha, nedostalo na povrch.¹¹⁸

¹¹⁸ Srov.: Tinková, Daniela: Daniela: Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Argo, Praha 2004, s. 321-322.

IV. V HLAVNÍ ROLI MUŽ

Z celkového počtu případů, tvoří pře, kdy se muži soudí s muži, nadpoloviční většinu. Zahrneme-li ještě případy, kdy se potýkají s ženským protějškem, jejich přítomnost u soudu se notně zvýší, nebyli totiž pouze jejich protivníky (v podobě žalobce, nebo obžalovaného) byly i jejich zastupiteli. Vystupovali s nimi nebo je zastupovali nejen jako rodinní příslušníci (nejčastěji bratři, otcové), ale i jako jedinci někým vybraní, či jím právně určeni: např. poručníci, rukojmí, plnomocníci.

Pakliže obrátíme pozornost na konkrétní případy, probíhající před chrudimským soudem, zjistíme, že muži se objevovali ve stejných typech deliktů jako ženy, až na určité výjimky, jako např. zabití novorozence. Několik případů řešící čarodějnictví se týká hlavně žen, ale vyskytuje se zde i jeden muž, jehož vyznání na tortuře určilo směr dalšímu šetření. Co se týká nářku poctivosti, ženskému pohlaví se přičleňuje určitá klevetnost a haštěřivost, ale ze zkoumaných případů vyplývá, že si muži a ženy neměli co vyčítat. Až na určité odchylky¹¹⁹, typické buď pro ženské, nebo mužské pohlaví není v těchto případech tak zásadní rozdíl. Ani v majetkových a peněžitých záležitostech nezaznamenáváme velké odlišnosti.

Rozdíl nastává v případech spojených s fyzickým násilím, výtržností až samotnou vraždou. Jak už jsme předeslali, ženy ve zkoumaných případech byly žalovány kvůli otrávení a zabití novorozence. Zatímco u žen se objevuje výtržnost (tedy chování spojené s bitím, okrvavením,...) velice zřídka a pokud se tak stalo, byl pachatelem většinou muž, který spáchal násilí na ženě. Mezi muži se s případy bití, „okrvavení“ (mohli bychom říci s projevem nějaké hrubé síly na člověku), setkáváme poměrně často. Přitom si můžeme povšimnout i způsobu, jakým druhého muže napadali (např. kamenem, kordem aj.) a kde se násilí přihodilo (např. jeden příklad dokazuje zbití dokonce v kostele).

S „*mordem*“ se v případech, kde vystupují ženy, můžeme ještě setkat, pokud podává žena žalobu na pachatele, jehož viní z něčí smrti. Případy „*o mord*“ se v podání ženské obžaloby vyskytují dvakrát. V roce 1560 žaluje Dorotha Tachová i na místě svých dětí pacholky Jiříka a Jakuba kvůli „*mordu*“ jejího manžela, ale protože

¹¹⁹ Viz. Nářek poctivosti.

neprokázala dostatečně žalobu, nejsou jí obžalovaní žalobou povinni. O roli dětí v těchto situacích Brikcí z Licka poznamenává, že: „*děťinská žaloba mocnější jest než žaloba ženská; nebo žen muože mieti jiného muže, ale děti nebudau otce jiného mieti*“¹²⁰. V druhém případě je již žena zastoupena svým tchánem, který vystupuje nejen za ni, ale i za svého mrtvého syna proti urozenému pánovi Burianovi Strachotovy z Královic na místě svého poddaného Jakuba, který se při šetření případu potom k činu přiznal a „*na hrdle trestán býti má*“¹²¹.

V mužských případech se setkáváme s vraždou mnohem častěji. Objevují se také situace, kdy muž žaluje jiného muže z vraždy „své polovičky“, ale většinou byli oběťmi muži. Pachatel se mohl osvobodit, prokázal-li, že mu dal dotyčný k jeho činu příčinu, tak jako se tomu stalo mezi Kryštofem Blajnem a tovaryšem Bradičským. Kryštof byl dán do vězení, odkud se dožadoval, aby mohl prokázat svou nevinnu. Dokázal, že tovaryš „*jeho pod šelmou k bitvě jest pobídl a sám nejprve zbraně dobyvši na něho sekal, když on Kryštoff takovému násilí svému bránic se téhož násilníka jest venku pobodl...*“¹²² Byl proto osvobozen i od obvinění z vraždy, ale musel se očistit ještě přísahou a ve vězení musel ještě strávit čtyři týdny.

I delikt krádeže, u žen ojedinělý, se vyskytuje u mužů hojněji. Co bylo předmětem krádeže ze strany žen, se však většinou nedozvídáme, protože „*něco*“ z domu pobraly, což je dále nespecifikováno. U mužů máme již konkrétnější informace (např. ukradení valacha, dříví, ryb a vědomé či nevědomé kupování kradeného majetku a dalších). Zajímavým se jeví případ, kdy syn ukradl z lítosti nad svou matkou dobytek pánovi Janovi Vonšovskému, protože „*pobral*“ jeho matce statek a ona už ho nemohla získat zpět. Sice nebyl pohnán k útrpnému právu, ale musel strávit čtyři týdny ve vězení „*v kládě za vobě nohy držán*“¹²³. U mužů se též vyskytuje i delikt loupeže, která se liší od krádeže tím, že je spáchána násilně na veřejnosti.¹²⁴

¹²⁰ Cit.: Brikcí z Licka, M.: Práva městská/dle textu z roku 1536 uprav. Josef a Hermenegild Jireček. Právnická jednota, Praha 1880, s. 45.

¹²¹ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹²² Cit.: Tamtéž.

¹²³ Cit.: Tamtéž.

¹²⁴ Srov.: Kreuz, Petr: Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon. In.: Právně historické studie, r. 33, 1993, s. 58.

Pozoruhodný je případ pychu, „porušení cizího majetkového práva“¹²⁵, s nímž se Petr Kreuz ve městě Nymburku setkal v podobě neoprávněného rybolovu s tím, že někdy tento delikt bývá zastíněn závažnějšími zločiny jako např. krádeží nebo loupežnou vraždou. My jsme se sice setkali se zakázaným rybolovem, kdy byl muž za lovení ryb předveden k útrpnému právu¹²⁶, avšak v knize *Liber Sententiarum* nebyl této čin definován jako pych. Jindřich Francek píše ještě o „lesním pychu“, který se týká např. střílení zvěře, kdy se jednalo o delikt poškozující většinou vrchnostenský majetek. Ani s tímto typem se zde však neseťkáváme.¹²⁷

Na pych narážíme ve sporu mezi mužem a ženou ve třech případech, ale v překvapivě zcela odlišné situaci. V jednom žaluje muž, ve druhém žena. Je to spor Jakuba Landříčského vinícího vdovu Markétu Voříškovou. Markéta mu půjčila peníze na louku a do té doby než je on splatí, měla užívat pastviny pro svůj dobytek. A protože se „*takové sekání trávy, též i pastvy dobytkuov*“¹²⁸ stalo před splacením peněz. „*Z těch příčin ona Markéta Voříšková jemu Jakobovi Landříčskému tím pychem povinna není, podle práva.*“¹²⁹ V dalším příkladě se jedná o urozenou paní Kateřinu z Nemošic žalující Mikuláše Bracháčka kvůli tomu, že když jeli s koňmi a s vozem přes jeho pole, tak jim „*špici z kola vyrazil*“¹³⁰. Žalobou jí sice povinen nebyl, ale musel dát kolo spravit a zaplatit „*a pro takovou zbytečnost jeho Mikuláše v svý trestní berau*“¹³¹. A třetí spor zahajuje Villím Rychnovský proti Alžbětě Severynce, že užívala jeho „*nádoby mydlářské*“. Nebyla mu však pychem povinna.

Jak jsme již jednou zmínili, ženy se nechovaly v případě nářku nijak rouhavě a ani přímo delikt rouhání se proti Bohu jsme u nich oproti mužům nezaznamenali, za to u mužů ano. Rovněž se u žen neseťkáváme s protivením se právu nebo útoku proti osobě vykonávající právo. U mužů se s tímto těžkým proviněním setkáváme jednou. Jedná se o případ dvou bratří, kteří se nejen rouhali a ve vězení se dopouštěli

¹²⁵ Cit.: Kreuz, Petr: Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon. In.: Právně historické studie, r. 33, 1993, s. 59.

¹²⁶ Srov.: SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹²⁷ Srov.: Francek, Jindřich: Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. - 18. století. In: Česká města v 16. – 18. století. Praha 1991, s. 51.

¹²⁸ Cit.: SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹²⁹ Cit.: Tamtéž.

¹³⁰ Cit.: Tamtéž.

¹³¹ Cit.: Tamtéž.

„hanebných nestydatostí“ na ženách i jiných lidech. Ale k tomu všemu napadli i samotného rychtáře: „...v domě Václava Beneše na Jana Píseckého jakožto na právo sáhli a nad ním svou vůli a moc provozovali, též i ještě v vězení provéstí docela chtěli, jakž to též ze svědkův vyhledalo...“¹³². „...pro takové hrozné hromování po čtyři neděle celý den za vobě ruce v trdlici podle sněmovního trestání státi mají a pro ten odboj, který jsau právu učinili na rychtáře sáhli, jakž svědkové svědčí, jeden i druhé ruky pravej zbaven býti.“¹³³ K tomu ještě museli zaplatit peněžitou pokutu.

S žhářstvím se nesetkáváme ani u jednoho pohlaví. U mužů pouze registrujeme např. spor o „voheň“, v němž se strany hádají, kdo má zaplatit škody, nejedná se však přímo o případ žhářství.

I když muži vystupovali většinou ve stejných typech sporů jako ženy, ať se jedná o dědické spory, škody, cizoložstvo a další, největšího rozdílu si všimneme v oblasti ublížení na zdraví. Zde se u mužského pohlaví setkáváme s rozmanitějšími a častějšími případy a dozvídáme se i o praktikách vězeňského bytí¹³⁴. Zatímco ženy jsou v případech identifikovány podle křestního jména a jako způsob bližší charakteristiky byl používán vztah k rodinnému příslušníkovi (nejčastěji manželovi, otci), anebo k hospodáři či vrchnosti¹³⁵, s muži se setkáváme jako s urozenými pány, měšťany a poddanými konkrétních pánů, kteří za ně také často vystupují. Mnohdy se dozvídáme o jejich pracovní náplni – jsou to např. řemeslníci, členové cechu, soukeníci, mlynáři, řezníci, kováři, krejčí, díky které si můžeme představit sociální skladbu tehdejšího královského města Chrudimi.

¹³² Cit.: SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177

¹³³ Cit.: Tamtéž

¹³⁴ Např. uvěznění Jakuba Saukeníka v kládě v šatlavním vězení (nepustili za ním ani manželku a děti) - obvinili ho i z krádeže, ale ukázalo se, že k tomu neměli důvod. Dále třeba zmíněný případ výboje,...

¹³⁵ Srov.: Král, Pavel.: Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života v raně novověkých pramenech. In: Opera historica 11 (Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740). České Budějovice 2006, s. 429.

V. SVĚDECTVÍ

Svědkové v raném novověku byli, stejně jako dnes, důležitou součástí procesu. Kristián z Koldína definuje v *Právech městských* svědka takto: „*Svědek pak jest, kterýž něco seznává a svědčí, a o řeči aneb skutku zběhlém, jak se co rozběhlo, oznamuje, vypravuje a svědectví o tom, což viděl neb slyšel aneb čeho v pravdě povědom jest, pořádně vydává.*“¹³⁶ V pramenu *Liber Sententiarum* se s přítomností svědků setkáme často, ale ne tak s uvedením jejich totožnosti. O tom, zda se jednalo o muže či ženu, případně jaké bylo jejich společenské postavení, se dozvídáme ze sporů o čtení svědků, případně sporů, kdy člověk žaloval druhého, protože mu jím obviněná osoba odmítla svědčit u případu. Jen ojediněle zaznamenáme pohlaví svědka či jeho jméno v případech, které se netýkají přečtení svědků. Jejich angažovanost ve sporu, poznáme většinou z poznámky „*svědci*“, kterou písař vložil do úvodních frází zápisu. Pouze u hrstky případů, jejichž záměrem bylo řešit zcela odlišnou záležitost než svědectví, se nám podařilo vyhledat identitu jednotlivých svědků. Jednalo se např. o náрек, útrpné právo, spor o dřevo, škody nebo prodej mlýna. Pokaždé se jednalo o svědectví muže.

Muži i ženy si svědčili navzájem, proto jsme opět probrali všechny případy, nejen svědectví, ať se odehrávala pouze mezi muži, nebo do nich zasahovala žena. Z celkového množství případů se ty řešící svědectví objevují více než ve sto případech. Spory, kdy se na straně obžalované nebo žalující vyskytují ženy, tvoří menšinu. Kdybychom rozdělili spory o svědectví, na případy u nichž se dozvídáme identitu svědků a na ty, kde nikoli, tak „*bezejmenní*“ tvoří menší část. V případech, kde se nehovoří o konkrétních svědcích, se nejčastěji setkáváme se formulemi typu - „*o přečtení svědkův žádost, o přečtení svědomí*“¹³⁷; méně již např. s „*že by svědkové napřed býti čtení měli, co se pře zastavení a publikování svědkův...dotýče*“¹³⁸. Nicméně ve většině případů týkajících se výhradně svědecké problematiky totožnost svědků zjistíme, proto můžeme konstatovat, že osmnáct z nich se dotýkalo svědectví žen.

¹³⁶ Cit.: Kristián z Koldína, Pavel: *Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou*. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 57.

¹³⁷ Cit.: SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, *Liber sententiarum* (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹³⁸ Cit.: Tamtéž.

Svědectví žen bylo, jak dokládají Práva městská Kristiána z Kolína, omezeno: „Žena, proto že jest myslí vrtkavé; ale však (krom vysvědčení kšaftu) žen aneb panen poctivých svědomí ve všech přech podle práva pražského postačovati a přijímána býti mají.“¹³⁹ Také nesměly svědčit děvečky mladší patnácti let, ani manželka manželovi a manžel manželce.¹⁴⁰ „A také synové a dcery otci, pokavadžby byli nedílní otce, nemají svědčiti. A zase otec synům svědčiti nemá, dokavadžby jich dílem neodbyl. A též bratří bratrům, ani sestry jedny druhým svědčiti nemají, ani proti nim, kdyby sebe nedílní byli.“¹⁴¹

Lidé zřejmě dříve nebyli pokaždé dobře seznámeni se svými možnostmi, což může dokázat hned několik případů, zmiňme např. ten, kdy Václav Voldřich žaloval pro vydání svědomí tři osoby mezi nimi i svou manželku, což se v *Právech městských* popírá.

Počet svědků hrál v přích také důležitou roli. Protože „svědectví toliko jednoho svědka za dostatek ku právu v žádné při býti nemůže.“¹⁴² „Avšak jeden svědek uvozuje podezření.“¹⁴³ S dvěma a více svědky (i muži) se v prostudovaných případech setkáváme velmi často. Ze sedmnácti případů, ve kterých se měla žena objevovat jako svědek, tak pouze sedmkrát šlo o její „svědomí“. Zajímavé je, že v šesti případech se jedná o čtení dvou a více svědků, kdy žena je manželka druhého svědka. Jsou však i případy, kdy jsme zaznamenaly dva a více ženských svědků. Jako v případě Jana, syna Mikulášova, kdy byl vyložen odpor k svědectví osmi osob, a naproti němu postavil Bohuslav řezník obranu. Je to největší skupina svědků z celé soudní knihy a skládá se ze čtyř mužů a čtyř žen, přitom však není nastíněn jejich vztah, tedy zda se jedná o příbuzné či nikoli.¹⁴⁴ Výsledky soudu, zda-li budou jmenovaní, či nejmenovaní čtení, se liší. Setkáváme se s případy, kdy svědci jsou označeni za nepřátele, coby se snahou znemožnit jejich vystupování u soudu. Někdy ale svědectví nesplňují právní ustanovení, např. jako např. v roce 1579: tehdy je žádáno „svědomí“ Mandaleny Košické. „Poněvadž je toho z titule a jména Mandaleny Kopičké odpisův, svědka v této

¹³⁹ Cit.: Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 66.

¹⁴⁰ Srov.: Tamtéž, s. 66-67.

¹⁴¹ Cit.: Tamtéž, s. 67.

¹⁴² Cit.: Tamtéž, s. 71.

¹⁴³ Cit.: Tamtéž, s. 71.

¹⁴⁴ Srov.: SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

*při zavedeného, jakéby povahy a starou býti měla, což jest z práva doloženo býti mělo se nenachází. Z té příčiny takové její svědomí v této při čteno býti nemá.*¹⁴⁵

Díky jednomu případu ohledně svědectví se také setkáme s urozenou ženou, která si vzala muže níže postaveného. Dříve fungovaly sňatky mezi urozenými a neurozenými tak, že muž-šlechtic, pokud si vzal ženu neurozenou, jí přinesl vdavkami šlechtictví; opačně to však možné nebylo¹⁴⁶. Tak tomu bylo i v případě Viléma Maršálka, který vyjadřuje odpor k čtení svědomí Samuele Nekoly a jeho manželky Paní Alžběty Sendračské z Sendražic, a na obranu se staví urozený pan Václav Záruba z Hustičan a na Žumberce a Rosnicích na místě svého poddaného Víta Hatáše. Rozhodlo se, že manželovo svědomí čteno nebude, díky jeho postavení. *„Nýbrž, jak tehdáž tak i prve pánu svému vždycky v poddanosti zůstával. A právy království tohoto patrně to vyměřeno jest, že lidé poddaní, kterýž žádného zakoupení nemají a svobod městských neužívají s jistým pánův svých povolením, kleče u kříže svědomí vydávati mají, čehož jest tuto při zavozování téhož svědka pominuto...“*¹⁴⁷ Alžbětě je svědčit dovoleno, i když se nevyhnula určitých poznámkám kvůli jejímu stavu, neboť Maršálek mluvil o tom, jak coby urozená žena si vzala svého poddaného, proto *„pečet’ svau přirozenau potratiti měla“*¹⁴⁸. Z tohoto případu můžeme usoudit, že svazky mimo svůj stav byly sice povolené, ale dokázaly vyvolat různé předsudky.

Také se setkáváme s podrobnostmi, které doprovázejí přísahu. Přísaha a pravdivost slov hrály velkou úlohu. *„Svědék, kterýže falešné svědectví vydal, aneb proti prvnímu svému svědomí jiného nebo odporného svědčil, v pokutu hrdla ztracení upadá, a jazyk teylem jemu vytažen bud’.*¹⁴⁹ Že bylo toto přísné pravidlo dodržováno i v Chrudimi, svědčí případ z roku 1585. Matěj Mlynář se tehdy přiznal, že ve svědomí,

¹⁴⁵ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹⁴⁶ Srov.: Malý, Karel: České právo v minulosti. Orac, Praha 1995.

¹⁴⁷ Cit.: SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹⁴⁸ Cit.: Tamtéž.

¹⁴⁹ Cit.: Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876, s. 74.

které vydal pod přísahou a zatajil pravdu. Byl za to pohnán k útrpnému právu a nakonec s'at.¹⁵⁰

Svědectví a jeho řádné plnění mělo v soudních přípích raného novověku pevně vymezené místo. Výpovědi svědků ať už jako jednotlivce nebo celé skupiny mohly výrazně zvrátit průběh soudního líčení. Někdy se mohlo jednat o pouhý nářek, ale jindy mohlo jít provinilci, jež by svědky svou nevinu nedokázal, o holý život a nezáleželo zrovna na tom, zda se jedná o výpověď ženy nebo muže. Podceňování svědků se nemuselo vyplatit, jak to dokazují časté spory o svědky v *Liber Sententiarum*.

¹⁵⁰ Srov.: SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

VI. ZÁVĚR

Již na počátku bádání, kdy jsme se poprvé setkali s chrudimskou *Knihou městských nálezů* coby soudní knihou mapující období 1546-1593, protože jsme hledali vhodný pramen k dějinám 16. století, na němž bychom mohli ilustrovat postavení a četnost přítomnosti ženy před chrudimským soudem, jsme se neubránili dojmu, že skrývá pro naše téma přínosné informace. Nyní můžeme konstatovat, že jsme měli pravdu. Díky podrobnému studiu jednotlivých sporů jsme dokázali vymezit situace, v nichž žena vystupovala, a to sestupně od nejčastějších případů až po případy ojedinělé. Zprvu úlek nad tím, že náš pramen obsahuje neoddelitelné případy občanskoprávní i trestněprávní, se změnil v zaujetí nad vítaným spektrem rozličných případů.

Nejpočetnější případy, v nichž sehrála roli žena, se týkají peněz, dědictví, majetku a záležitostí s nimi spojených. Tyto vymezené konflikty se velice často prolínají a vznikají tak mnohdy nesnáze určit pravý důvod soudního sporu. Nicméně vypovídají, že častá přítomnost žen v těchto případech byla projevem dobrého ženského úsudku a touhy po materiálním zabezpečení, které se zvláště po smrti manžela mohlo nebezpečně změnit. Avšak nejen movité vlastnictví stačilo v období raného novověku ke štěstí. Důležitou podmínkou ke spokojenosti byl také náhled na člověka z hlediska jeho renomé. Zde máme na mysli jeho dobrou pověst, která hrála v životě člověka velikou úlohu. To dokazují početné případy zabývající se nářkem poctivosti i skutečnost, že si lidé byli velmi dobře vědomi, jaký negativní vliv by na jejich život měla např. urážka, na níž by se odvážili nereagovat. Že se ženy tohoto činu neobávaly, ba často byly ony samy vyzyvatelkami ke sporu, dokládá relativně vysoký počet případů, v nichž figurovaly.

Ženy se u soudu vyskytovaly v různé pozici. Mohly být žalujícími činiteli, obžalovanými, svědky. Setkáváme se s nimi, co se týká společenského postavení, kdy bylo jejich místo většinou definováno k určitému člověku - nejčastěji muži, jako s manželkami a vdovami, coby jejich nejčastějšími rolemi, ne však jedinými. Sociální role žen byly dost pestré, setkáváme se s ženami jako s dcerami, sestrami, macechami, sirotky, ojediněle i jako poručnicemi aj. Z hlediska stavu se jednalo o ženy poddané,

měšťanky, urozené, které se řídili podle městského práva nebo často práva zemského. Osudy žen poddaných byly ovlivňovány chováním jejich vrchnosti, která je nejednou pohnala k spravedlnosti a trvala na vykonání trestu. Ale přístup pánů byl odlišný, některý pán trval na tvrdém trestu, jiný prohrěšky dokázal zmírnit či odpustit. S případy, v nichž vystupuje vrchnost za svého poddaného, se setkáváme mnohem více u mužů než u žen, protože oni coby poddaní vystupují před soudem mnohem častěji.

Další ženské charakteristiky můžeme vypožorovat pomocí postavení manžela – zda to byl mlynář, šenkýř, řezník, soukeník, kůžař, zlatník. Od toho se odvíjí i ženská společenská pozice, protože např. manželka mlynáře užívala jiných výhod než manželka ševce. Mohla se však vykytovat sama za sebe coby čeledínka, podruhyň, chůva i třeba „*kuchařka císařského špitálu malomocných*“¹⁵¹. Chceme jen naznačit, že úlohy, které žena mohla zastávat, byly značně rozmanité.

Žena měla právo sama někoho žalovat, ale dost časté jsou případy, kdy ji v soudním řízení někdo zastupuje, opět coby nejvýraznější osoba ve vztahu k ženě se objevuje její manžel, dále otec, pak např. bratr, tchán, plnomocník, poručník aj. Registrujeme také případy, kdy žena vystupuje i na místě svých dětí, hlavně v majetkových a dědických záležitostech. Jako rarita působí případy, kdy ženu zastupuje jiná žena, či dokonce když žena zastupuje muže. Nicméně existují a dokazují, že byla žena i takové úlohy schopná.

Zajímalo nás také, zda byla praxe, se kterou jsme se v Chrudimi setkali v souladu s právními normami? Proto jsme využili leckdy srovnání s *Právy městskými Brikcího z Licka* a *Právy městskými království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou* Kristiána z Koldína a zjistili jsme, že se občas objevují jisté odchylky,¹⁵² ale jinak byly normy dodržovány.

I když naší prioritou se bylo soustředit na postavení ženy před soudem, neznamená to, že jsme nezaznamenali různé vedlejší informace např. z případů, kde vystupovali muži. Žena se mohla stát obětí vraždy nebo své lehkomyšlnosti, když cizoložnila nebo smilnila s mužem a následně musela čelit velkým potížím. Zároveň však mohla být příčinou sporu, když ji chtěl muž bránit např. před nářkem nebo problematickým postavením¹⁵³. Mohla se stát i příčinou starostí muže, který

¹⁵¹ Cit.: SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

¹⁵² Viz. Případy spojené se sexualitou.

¹⁵³ Viz. již zmiňovaný případ syna, jehož matka přišla o statek. A on ukradl pánovi dobytek.

ji chtěl před svou smrtí zaopatřit a naopak i trnem v oku ostatním příbuzným, hlavně nevlastním dětem, které se staraly o své dědictví. Mohla být dobrou matkou, truchlící vdovu ale i psancem a mučenou osobou. To všechno jsou tváře raně novověké ženy, které jsme poznali díky *Knize městských nálezů*.

Naše práce je snad alespoň malým přínosem pro zkoumání ženské problematiky v raném novověku. Mohla by také být podnětem pro další studium v oblasti lokální historie, inspirací k pracím, které by využily např. matriky, uložené ve Státním oblastním archivu Zámorsk, či svatební smlouvy, což by umožnilo vložit ženu do kontextu sňatkové problematiky a dopadu na její život. Další možnost se skýtá v prostudování apelačních materiálů v Praze, kam se lidé, jako k vyšší instanci, odvolávali. Případně bychom mohli pokročit časově směrem dopředu a zjistit, jaké informace skrývají další materiály z oblasti soudnictví jako soudní knihy soudnictví nesporného či soudní knihy trestní v 17. století. Vybrané téma rozhodně skrývá další možnosti rozšíření a zasloužilo by si další bádání.

VII. PRAMENY A LITERATURA

I. PRAMENY

a) ARCHIVNÍ

Státní okresní archiv Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber Sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 384, kart. č. 176.

Státní okresní archiv Chrudim, fond Městský úřad Chrudim 1372 – 1787, Soudní knihy trestní, Liber Sententiarum (Kniha městských nálezů), inv. č. 385, kart. č. 177.

b) TIŠTĚNÉ

Brikcí z Licka, M.: Práva městská/dle textu z roku 1536 uprav. Josef a Hermenegild Jireček. Právnícká jednota, Praha 1880.

Kristián z Koldína, Pavel: Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou. 5. vyd. Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, Praha 1876.

Růžičková, Renáta: Tzv. Liber Sententiarum ab anno. Edice pramene. Státní okresní archiv Chrudim, Chrudim 1996.

Rybička Skutečský, Antonín: Wypisky z archivu chrudimského. In: Časopis českého muzeum. Praha 1845, s. 351-370.

II. LITERATURA

Adámek, Karel: Ze smolných knih východočeských měst. In: Časopis muzea království českého 1903, r. 77, s. 63-72.

Adamová, Karolina a kol.: Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938. LexisNexis, Praha 2005.

Čechura, Jaroslav: Kriminalita a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650-1770. Argo, Praha 2008.

- Česká města v 16.-18. století (ed. Jaroslav Pánek). Historický ústav ČSAV, Praha 1991.
- Florián, Čeněk.: Z chrudimského soudnictví v 16. století. In: Chrudimský kraj, č. 23, 1924.
- Francek, Jindřich – Šimek, Tomáš: Hrdelní soudnictví českých zemí: soupis pramenů a literatury. Státní oblastní archiv Zámorsk, Praha 1995.
- Francek, Jindřich: Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. - 18. století. In: Česká města v 16. – 18. století, Praha 1991, s. 41-61.
- Frolík, Jan: Chrudim českých královen. PORS 52, Praha 2002.
- Goody, Jack: Proměny rodiny v evropské historii. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006.
- Haas, Antonín: Právní oblasti českých měst. ČSPS, r. 60, 1952, s. 15-24.
- Hoffmann: K oblastem českých práv městských. In: Studie o rukopisech, r. 14, 1975, s. 27-67.
- Holečková, Zuzana: Hrdelní soudnictví královského města Nymburka (Zpracováno podle diplomové práce Petra Kreuze, která byla napsána a obhájena na filozofické fakultě univerzity Karlovy v roce 1989). AGRODAT, Nové Město nad Cidlinou 1991.
- Horská, Pavla: Umělé přerušování těhotenství pohledem historické demografie. In.: Historická demografie, r. 27, 2003, s. 225-242.
- Charvát, Jiří: Stará Chrudim. Okresní muzeum v Olomouci, Pardubice 1991.
- Jihlavské právo (ed. František Hoffmann). Krajské nakladatelství, Havlíčkův Brod 1959.
- Kapras, Jan: Přehled právních dějin zemí české koruny. Díl první a druhý: Právní prameny a dějiny státního zřízení. 5. vyd. Nákladem vlastním, Praha 1935.
- Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis, Praha 1962.
- Kobetič, Pavel - Pavlík, Tomáš - Šulc, Ivo a kol.: Chrudim. Vlastivědná encyklopedie. MILPO MEDIA, Praha 2005.
- Kol.: Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie (sborník příspěvků z IV. Pardubického bienále 27. - 28. dubna 2006). Univerzita Pardubice, Pardubice 2006.
- Kopičková, Božena: Manželské spory žen pozdního středověku v protokolech ústředních církevních úřadů v Praze. In: Žena v dějinách Prahy:

- sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies (Documenta Pragensia 13), Praha 1996, s. 57-65.
- Král, Pavel: Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života v raně novověkých pramenech. In: Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740) (Opera historica 11), 2006, s. 425-439.
- Kreuz, Petr: Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon. In.: Právně historické studie r. 33, 1993, s. 53-86.
- Kreuz, Petr: K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. In: Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století, Pardubice 1996, s. 63-100.
- Kreuz, Petr: Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbělohorských Čech. In.: Seminář a jeho hosté II: sborník příspěvků k nedožitým 70. Narozeninám Doc. PhDr. Rostislava Novotného. (Documenta Pragensia 23), r. 23, 2004, s. 123-162.
- Kreuz, Petr: Ženy v trestně právních případech před městským soudem Starého Města Pražského v letech 1548-1560. In.: Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies. Scriptorium, Praha 1996, s. 101-103.
- Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 2. díl. Libri, Praha 1997.
- Lábler, Karel: Listář královského věnného města Chrudimi. Chrudimská spořitelna, Chrudim 1900.
- Lenderová, Milena a kol.: Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století. Karolinum, Praha 2002.
- Livi Bacci, Massimo: Populace v evropské historii. NLN, Praha 2003.
- Malý, Karel: České právo v minulosti. Orac, Praha 1995.
- Malý, Karel-Sivák, Florian.: Dějiny státu a práva v Československu do roku 1918. Panorama, Praha 1988.
- Neudertová, Michaela: Inventář pozůstalosti jako pramen poznání všedního dne ženy v předbělohorské době. In: Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků

- z konference Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies (Documenta Pragensia 13), Praha 1996, s. 153-163.
- Pánek, Jaroslav: Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. Československý časopis historický, r. 32., 1984, s. 696-699.
- Pánek, Jaroslav: Zločin „zahubení plodu“ v Maršovicích roku 168. Český lid, č. 66, 1979, s. 45-46.
- Roubic, Antonín: K právnímu i správnímu vývoji města Chrudimě do roku 1547. ČSPS, r. 77, 1959, s. 14-20.
- Spurný, František: Čarodějnické procesy 16. a 17. století a jejich právní aspekty. In: Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století (Sborník z příspěvků konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995), Pardubice 1996, s. 133-137.
- Šindelář, Bedřich: Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16. a 17. století. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986.
- Šubrtová, Alena: Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstátnickému období. In: Historická demografie, r. 16, 1991, s. 9-46.
- Tinková, Daniela: Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Argo, Praha 2004.
- Tinková, Daniela: Úvahy nad problematikou „trestního práva“ a „hrdelního soudnictví“ v historii a historiografii. Kuděj, č. 2, 2001, s. 60 – 67.
- Urfus, Valentin: Koldínův zákoník a příprava osnovy rakouského Tereziánského kodexu. In: Městské právo v 16. - 18. století v Evropě. Univerzita Karlova, Praha 1982, s. 303-312.
- van Dülmen, Richard: Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích. DOKOŘÁN, Havlíčkův Brod 2003.
- van Dülmen, Richard: Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. st.) I.: Dům a jeho lidé. Argo, Praha 1999.
- van Dülmen, Richard: Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. st.) II. Vesnice a město. Argo, Praha 2006.
- Vaněček, Václav: Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945. Orbis, Praha 1964.

III. OSTATNÍ

a) MUZEA

Regionální muzeum v Chrudimi

b) INTERNET

Kubeš, Jiří: Dějiny každodennosti II. (1500-1750) díl 1 [online]. [cit. 21. 11. 2009].
Dostupné z WWW: < <http://khv.upce.cz/upom/skripta2007.pdf> >

ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Kuncová Věra

Název katedry a fakulty: Katedra historie, Filozofická fakulta

Název bakalářské práce: Ženy před soudem v raném novověku na příkladu města Chrudimě (v 16. století)

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Pavla Slavíčková, Ph.D.

Počet znaků: 108505

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 45

Klíčová slova: čarodějnictví

dědictví, dluhy

hanění

infanticidium

nářek poctivosti

smilstvo, svědectví, spory

vražda

žena

Charakteristika: Tato práce se zabývá postavením ženy v raně novověkém právu, vymezenou na určitou lokalitu – město Chrudim, královské věnné město. Cílem je ukázat na pramenu *Knihy městských nálezů*, soudní knihy, mapující období 1546-1593, v jakých sporech se žena nejčastěji vyskytovala a jaké postavení zde zastávala. Delikty jsou porovnávány často s poznatky z teoretické oblasti městského práva, a to s *Právy městskými Brikcího z Licka* a *Právy městskými království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou* Pavla Kristiána z Koldína.

RÉSUMÉ

Women at the Law-Court during the Early Modern Period, Applied to the Example of the Town of Chrudim (in the 16th century)

This thesis is concerned with the role of a woman in Early Modern law, it is restricted to the town of Chrudim, a royal dowry town. The aim of the thesis is to show in which disputes a woman occurred most frequently and what status she held, based on *Knihy městských nálezů*, a court dossier, monitoring the period of 1546 to 1593. The offences are often compared to the findings from the theoretical part of the town legal system, particularly to *Práva městská* by Brikcí of Licko and *Práva městská království českého a markrabství moravského s krátkou jich summou* by Pavel Kristián of Koldín.